

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK ZA KOMUNIKOLOGIJU

„Medijska pismenost u obrazovnom sistemu Bosne i Hercegovine:
formalno i neformalno obrazovanje“

MAGISTARSKI RAD

Kandidat:

Opačak Antonela

Broj indeksa: 900/II-K

Mentor: prof. dr. Turčilo Lejla

Sarajevo, april 2021.

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK ZA KOMUNIKOLOGIJU

„Medijska pismenost u obrazovnom sistemu Bosne i Hercegovine:
formalno i neformalno obrazovanje“

MAGISTARSKI RAD

Kandidat:

Opačak Antonela

Broj indeksa: 900/II-K

Mentor: prof. dr. Turčilo Lejla

Sarajevo, april 2021.

SADRŽAJ

UVOD

1. TEORIJSKO METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

- 1.1 Problem istraživanja
- 1.2 Predmet istraživanja
- 1.3 Bitni kategorijalni pojmovi
- 1.4 Naučni i društveni ciljevi
 - naučni cilj istraživanja
 - društveni cilj istraživanja
- 1.5 Hipoteze
- 1.6 Vremensko određenje predmeta istraživanja
- 1.7 Prostorno određenje predmeta istraživanja
- 1.8 Naučno-disciplinarno određenje predmeta istraživanja

2. MEDIJI

- 2.1 Značaj i utjecaj medija

3. MEDIJSKA PISMENOST

- 3.1 Značaj medijske pismenosti
- 3.2 Medijski odgoj

4. OBRAZOVANJE

- 4.1 Formalno obrazovanje
- 4.2 Neformalno obrazovanje
- 4.3 Razlika između formalnog i neformalnog obrazovanja
- 4.4 Promjenama u obrazovanju do promjenama obrazovanjem
- 4.5 Informatička i komunikacijska sredstva u procesu obrazovanja
- 4.6 Obrazovni sustav i informisanje

5. OBRAZOVANJE U BIH

- 5.1 Stanje u oblasti obrazovanja u BiH
- 5.2 Kompleksnost političkog sustava u BiH koji utječe na obrazovanje
- 5.3 Formalno obrazovanje u BiH
- 5.4 Predškolsko obrazovanje u BiH
- 5.5 Osnovno obrazovanje u BiH
- 5.6 Srednješkolosko obrazovanje u BiH

5.7 Visokoškolsko obrazovanje u BiH

5.8 Neformalno obrazovanje u BiH

6. POIMANJE MEDIJSKE PISMENOSTI U BIH I U SVIJETU

7. ZASTUPLJENOST MEDIJSKE PISMENOSTI U INSTITUCIJAMA FORMALNOG OBRAZOVANJA U BIH

7.1. Medijska pismenost u predškolskim ustanovama

7.2 Medijska pismenost u osnovnoj školi

7.3 Medijska pismenost u srednjoj školi

7.4 Medijska pismenost u visokoškolskim obrazovnim programima

8. ZASTUPLJENOST MEDIJSKE PISMENOSTI U NEFORMALNOM OBRAZOVANJU

8.1 Primjeri dobre prakse promicanja medijske pismenosti kroz lični angažman u obrazovanju

8.1.1 Ivana Sivrić – Mostar

8.1.2 Vuk Vučetić – Istočno Sarajevo

8.1.3 Anida Sokol – Sarajevo

8.1.4 Savjetodavna grupa institucija, organizacija i pojedinaca aktivnih u oblasti medijske i informacijske pismenosti u BiH

8.1.5 Lokalni nivo – nevladina organizacija u Zenici

9. ZAKLJUČAK

10. LITERATURA

11. LINKOVI

UVOD

„Medijska pismenost se uči.“

„We must get away from the habit of thinking in terms of what the media do to the people and substitute for the idea of what people do with the media!“ James Halloran

1. TEORIJSKO-METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

1.1. PROBLEM ISTRAŽIVANJA

U bliskoj budućnosti nas sigurno očekuje medijsko okruženje visoke koncentracije. Razvoju medija uveliko je doprinjeo razvoj tehnologije, ogromna je zastupljenost tehnoloških uređaja koji su kanali distribucije informacija i sredstvo komuniciranja. U upotrebi medija prepušteni smo sebi samima, bez ikakvih smjernica kojima ćemo se voditi. Prepušteni smo i industriji koja koristeći tehnologiju prodaje svoje ideje i proizvode, usputno oblikujući korisnike tako da ne promišljaju kritički i ne provjeravaju sadržaje koji im se svakodnevno plasiraju. No, teško je odrediti kome mediji više služe – korisnicima ili industriji, ta odluka je na nama samima, na našem pristupu sadržaju koji nam se plasira. Na ovu problematiku, najbolje može odgovoriti obrazovanje o medijima, koje se može sprovoditi kako kroz formalno, tako i kroz neformalno obrazovanje. Prema dosadašnjim istraživanjima, medijska pismenost je slabo zastupljena u bh. sistemu obrazovanja, od predškolskog sve do visokoškolskog. Izučavanju medijske pismenosti u bh. obrazovanju, posvećeno je malo ili skoro nimalo pažnje. Paradoks je da đaci, koji su konstantno okruženi medijima i medijskim porukama, u školi vrlo malo govore o njima. Koncept medijskog odgoja fokusiran je samo na tradicionalne medije te kao takav ne prati aktualni razvoj medija i informacijsko-komunikacijskih tehnologija. Mladi su izloženi šarolikom sadržaju, koji im je trenutno najdostupniji zbog upotrebe interneta. *Prema istraživanju Mediacentra provedenom 2019., mladi su naveli da najčešće putem društvenih mreža pristupaju različitim sadržajima. Dodatno, ne traže aktivno određene sadržaje prema kriterijima poput relevantnosti i pluralizma sadržaja i perspektiva, već konzumiraju sadržaje koje dijele njihovi kontakti ili im je preporučeno na društvenim mrežama.*¹ Dakle, jasna je potreba implementacije medijske pismenosti u obrazovni sistem Bosne i Hercegovine, bio on formalni ili neformalni, jer bi taj potez poboljšao stupanj razumijevanja samih medija i našeg

¹ Surfanje po tankom ledu: Mladi, mediji, problematični sadržaji; Sanela Hodžić i Anida Sokol, Mediacentar Sarajevo 2019

pristupa njima. Rađeno je istraživanje na području Hercegovačko-neretvanske županije u osnovnim i srednjim školama, koje pokazuje kako internet stoji „rame uz rame“ sa televizijom kao najgledanijim medijem. Pokazatelji navedenog istraživanja su da djeca svakodnevno provode više od tri sata pred televizijom, a isto toliko, čak i više, pred internetom. Dokaz je to da mladi ljudi svakodnevno provode ogroman broj sati koristeći medije i jasna je potreba za istraživanjem utjecaja i uloge koju mediji imaju u njihovom životu. Stoga bi valjalo omogućiti adekvatno poznavanje medija kroz izučavanje medijske pismenosti, sukladno savremenim potrebama jer se tehnologije, a samim tim i načini komuniciranja značajno mijenjaju.

Prema istraživanju sprovedenom 2013. godine, koje je autorka Lea Tajić sumirala u djelo „Medijska pismenost u Bosni i Hercegovini“, zaključeno je da medijski odgoj ne predstavlja prioritet niti mu se pridaje odgovarajući značaj u obrazovnim strategijama.

1.2. PREDMET ISTRAŽIVANJA

Bazirajući se na podatke i činjenice navedene u samom problemu istraživanja, ovaj rad će biti posvećen pregledu trenutnog stanja u obrazovnom sistemu BiH kada je medijska pismenost u pitanju, uključujući formalni i neformalni sistem obrazovanja. U ovom kontekstu, neformalno obrazovanje je od velikog značaja, jer stoji činjenica da formalni obrazovni sistem u BiH zbog svoje složenosti nije sklon promjenama. Dakle, neformalno obrazovanje može doprinjeti edukacijom mladih o medijskoj pismenosti, ali i kao sistem koji će ponuditi edukacije onima koji bi trebali unjeti promjene u formalni sistem obrazovanja, a to su u prvom redu profesori jer su oni u najbližoj komunikaciji sa učenicima kroz svakodnevnu edukaciju. Sve navedeno će poslužiti u dokazivanju teze da je neosporan značaj medijskog opismenjavanja, sa fokusom na mlade ljude i na njihov obrazovni sistem koji im takvo znanje trenutno ne nudi. Danas bi mediji trebali biti neizostavan dio moderne pedagogije jer je medijska pismenost pitanje obrazovnog sistema.

Prvi, teorijski dio rada posvećen je definiranju medija, njihovoj podjeli, značaju, utjecaju; medijske pismenosti; obrazovanja, te pojašnjavanju formalnog i neformalnog obrazovanja, generalnim definicijama. U nastavku sve navedeno je stavljeno u kontekst Bosne i Hercegovine, npr. kako je formalno obrazovanje organizovano u BiH, koje su prednosti i nedostaci formalnog obrazovanja itd. Također, istraživanje se bavi analizom stanja u oblasti obrazovanja u BiH, odnosno analizom dosadašnjih istraživanja u BiH koje ukazuju na

nedostatke obrazovanja zbog kojih ono nije sklono promjenama. Riječ je o kompleksnom sustavu, prije svega političkom koje dodatno komplicira sve ostale segmente društva, pa tako i obrazovni sistem.

Drugi dio rada, praktični, bavi se istraživanjem zastupljenosti medijske pismenosti u formalnom i neformalnom obrazovanju u BiH, počevši od formalnog koje podrazumijeva predškolsko, osnovnoškolsko, srednješkolosko te visokoškolsko, a potom neformalnog koje najčešće sprovode nevladine organizacije kroz brojne kurseve, seminare itd.

U radu će biti predstavljeno i nekoliko pojedinaca i organizacija koji se bave medijskom pismenošću, kako kroz formalno, tako i neformalno obrazovanje (edukujući brojne skupine i pojedince kroz razne projekte). Također, obuhvaćeno je i nekoliko istraživanja koje potkrepljuju tezu da medijska pismenost u obrazovnom sistemu BiH nije zastupljena u mjeri koja bi trebala odgovarati savremenim potrebama bh. društva i njegovog prilagođavanja svjetskim tokovima.

1.3. BITNI KATEGORIJSKI POJMOVI

Osnovne kategorijalne odredbe, odnosno pojmovi koji se izvode iz ovog predmeta istraživanja su: *mediji, pismenost, medijska pismenost, obrazovanje, formalno i neformalno obrazovanje.*

Mediji - tehničko-tehnološki posrednici, odnosno prijenosnici informacija i u tehnološkom smislu ih dijelimo na štampane (dnevne, sedmične, periodične novine), elektronske (radio i televizija) i online (internet mediji: web portali, društvene mreže, kolaborativni mediji, poput Wikipedie itd.).² Pojam „mediji“ izveden je iz latinske riječi „media“, što znači „stajati u sredini“.

Pismenost – podrazumijeva prije svega kompetencije u području čitanja i pisanja, no u novije doba podrazumijeva i osposobljenost za čitanje s razumijevanjem, vještine komuniciranja, znanja stranih jezika i korištenja suvremenih informacijskih i komunikacijskih tehnologija, koje omogućuju kvalitetno razumijevanje prirodnih i društvenih zbivanja, osposobljenost za rješavanje problema, vještine i spremnosti za timski rad, prihvaćanje drugih i drugačijih te osposobljenost za trajno učenje.³

Medijska pismenost - podrazumijeva sposobnost građana/publike za kvalitetan pristup, analizu, evaluaciju, kreaciju i participaciju društvu na osnovu poruka u različitim formama – od printanih i video do online. Ona omogućava razumijevanje uloge medija u društvu i daje građanima osnovne vještine za propitivanje poruka ali i samoizražavanje putem njih. Medijska pismenost je, zapravo, nadogradnja opće pismenosti tako da je u definiciju pismenosti „uveden“ pojam ovladavanja medijima (tradicionalnim medijima, te novim medijima odnosno internetom).⁴

Obrazovanje - opisuje proces koji se ne ograničava na rast informacija nego ima za cilj cjelovito i sveobuhvatno obrazovanje ličnosti.⁵

Formalno obrazovanje - učenje usmjereno od strane nastavnika ili instruktora koje se stiče u obrazovnim ustanovama, a prema nastavnim planovima i programima odobrenim od

² Mladi, politika i mediji – priručnik za razvijanje političke i medijske pismenosti mladih, Sarajevo 2017.; Freidrich Ebert Stiftung, str.49

³ <http://www.cjelozivotno-ucenje.hr/pojmovnik/> preuzeto 23.04.2020.

⁴ Mladi, politika i mediji – priručnik za razvijanje političke i medijske pismenosti mladih; L. Turčilo, A. Osmić, J. Žiga; Sarajevo 2017.; Freidrich Ebert Stiftung, str.51

⁵ Informalno i neformalno učenje – analiza i perspektive, giz 2011, Babette Loewen; str. 15

nadležnih obrazovnih vlasti.⁶ Sprovodi se u dobi od 5 do 25 godine života, u osnovnim, srednjoškolskim i visokoškolskim ustanovama.

Neformalno obrazovanje - organizovan proces učenja i obrazovanja usmjeren ka usavršavanju, specijalizaciji i dopunjavanju znanja, vještina i sposobnosti prema posebnim programima koje izvide organizatori obrazovanja (redovne škole, centri za obuku, kompanije, agencije i slično) koji se odvija neovisno od službenog (formalnog) sistema obrazovanja i obično ne vodi sticanju službenih potvrda (diploma i kvalifikacija). Neformalno obrazovanje se može steći i putem organizacija i usluga koje služe kao dopuna formalnom sistemu obrazovanja.⁷

Odgojno-obrazovni sistem - skup svih ustanova koje sudjeluju u ostvarivanju odgojno-obrazovnih programa te u postizanju odgojno-obrazovnih zadataka i same svrhe odgajanja. Taj sistem obuhvaća školstvo pojedine zemlje sa svim školama: osnovnim, srednjim, višim i visokim, kao i općeobrazovnim, strukovnim i umjetničkim (normalnim i specijalnim) školama, koje su međusobno povezane u cjelinu. Kao širi pojam, odgojno-obrazovni sustav obuhvaća i druge odgojno-obrazovne ustanove: ustanove za predškolski odgoj, dječje, učeničke i studentske domove, posebne odgojne i odgojno-popravne domove, domove i zavode za specijalni odgoj, ustanove za obrazovanje odraslih i oblike obrazovanja odraslih.⁸

1.4. NAUČNI I DRUŠTVENI CILJEVI ISTRAŽIVANJA

Naučni cilj istraživanja jeste doprinos razvoju komunikacijske nauke detaljnijim istraživanjem motiva zbog kojih je potrebno uvesti medijsku pismenost kao predmet izučavanja u obrazovne sisteme Bosne i Hercegovine. Najveći motiv u ovom slučaju jest prisutnost samih medija u modernom dobu, odnosno svakodnevnicu njihovih korisnika. Ukoliko se saznanje o ovom problemu razvije, razvit će se i sama komunikološka nauka, jer će medijski pismeni korisnici željeti stvarati i primati kvalitetan medijski sadržaj, što će svakako utjecati i na kvalitetu komunikacije ukoliko se mediji počnu upotrebljavati na pravilan način.

Društveni cilj istraživanja je prije svega, osvjestiti značaj medijske pismenosti za jedno demokratsko društvo spremno za promjene, sukladno savremenom dobu i svakodnevnim

⁶ Osnovni pojmovi u oblasti obrazovanja odraslih, Institut za međunarodnu saradnju Njemačkog saveza Visokih narodnih škola; DVV International 2018., str. 5

⁷ Osnovni pojmovi u oblasti obrazovanja odraslih, Institut za međunarodnu saradnju Njemačkog saveza Visokih narodnih škola; DVV International 2018., str. 6

⁸ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=44734> Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Pristupljeno 10. 5. 2020.

dešavanjima. Također, cilj je stvoriti društvo koje je sposobno selektivno i kritički pristupati medijskom sadržaju koji mu se plasira, osvjestiti činjenicu da samo medijski pismeni korisnici mogu da izbjegnu negativne efekte medija. Dodatno, za društvene promjene, potreban je i adekvatan sistem obrazovanja prilagođen trenutnim potrebama društva.

1.5. HIPOTEZE

GENERALNA HIPOTEZA: Medijska pismenost u obrazovnom sistemu BiH nije zastupljena u mjeri koja bi trebala odgovarati savremenim potrebama bh. društva i njegovog prilagođavanja svjetskim tokovima

POSEBNE HIPOTEZE:

1. Medijska pismenost se efikasno može obučavati kroz obrazovni sistem
2. Velika je potreba bh. društva za implementacijom medijske pismenosti u obrazovni sistem
3. Neformalno obrazovanje trenutno mnogo više doprinosi razvoju medijske pismenosti u BiH, za razliku od formalnog

1.6. VREMENSKO ODREĐENJE PREDMETA ISTRAŽIVANJA

Vremenski period koji obuhvata istraživanje je posljednjih 10 godina, kada medijska pismenost dobiva širi zamah u Bosni i Hercegovini.

Usmjereno je na dosadašnje prakse, sa ciljem poboljšanja u narednom periodu.

1.7. PROSTORNO ODREĐENJE PREDMETA ISTRAŽIVANJA

Predmet istraživanja je baziran na državu Bosnu i Hercegovinu, koja se sastoji iz dva entiteta, Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske, te Brčko distrikta kao zasebne administrativne jedinice. Pregled stanja će se bazirati na pojedine bh. gradove u kojima su dosad vršena istraživanja ili koji su univerzitetski centri, kao što su Sarajevo, Zenica, Mostar, Banjaluka, ali i na manje sredine u BiH.

1.7. NAUČNO DISCIPLINARNO ODREĐENJE PREDMETA ISTRAŽIVANJA

Istraživanje je interdisciplinarnog karaktera, sa osloncem na druge nauke i naučne discipline koje su usko vezane sa predmetom istraživanja. To su prvenstveno komunikologija i pedagogija, te psihologija i sociologija.

Predmet istraživanja pripada oblasti **komunikologije**, jer ona izučava najraznovrsnije oblike komuniciranja između živih bića, proučava sadržaj, oblike i tehnike priopćavanja, istražuje smisao poruka i način njihova prihvatanja, te učinak poruka koje idu od pošiljatelja ka primatelju. U okviru **pedagoške nauke**, koja se sama po sebi bavi obrazovnim procesima i odgojem i kojoj je zadatak razvijanje i poboljšavanje odgojno obrazovnog rada, izučava se i Medijska pedagogija koja se bazira na analizu uloge medija na svijest i ponašanje djece i mladih, te na njihovo osposobljavanje za kritičku analizu medijskih ponuda.

Obzirom da je interakcija dio istraživanja kojim se bavi **sociologija**, koja izučava društvo i odnose, istraživanje će obuhvatiti i ovu naučnu disciplinu. **Psihologija** kao nauka koja nastoji steći znanje o uzrocima i načinu ponašanja pojedinca, te na koji način ljudi doživljavaju svijet u kojem žive, može pružiti odgovore kako masovni mediji utječu na ponašanje mladih ljudi i kako mladi doživljavaju svijet u kojem žive na osnovu tog utjecaja.

2. MEDIJI

Mediji su, najjednostavnije rečeno, sredstvo informisanja javnosti, odnosno – sredstvo komunikacije. Riječ medij, dolazi od latinskog „media“, što znači „stajati u sredini“, što ukazuje na njenu funkciju posrednika – između pošiljatelja i primatelja informacija. Informacije, odnosno poruke koje komuniciramo putuju kanalom komunikacije. Na kreatoru, odnosno pošiljatelju je odgovornost kako će primatelj shvatiti poruku koja je upućena, odnosno informaciju koja je iskomunicirana. Dakle, mediji služe kreatoru sadržaja u „distribuciji“ informacija. Glavni je cilj medija zadovoljavanje potrebe čovjeka da bude obaviješten o važnim društvenim procesima i svim relevantnim događanjima, a preko medija se prenose informativni, edukativni i zabavni sadržaji koji imaju utjecaj na svaku osobu.⁹ Joseph Turow ističe kako mediji proizvode robu čija je produkcija slična industrijskoj

⁹ Mostariensia, 21 (2017.) 1, str 133

proizvodnji te da se ljudi na različite načine koriste medijima (polazi se od teorije zadovoljavanja potreba) i to za uživanje, druženje, praćenje i tumačenje.¹⁰

Novinarstvo je oblast koja se bavi prijenosom informacija, a novinar je osoba koja obavlja taj posao. Novinar ima dužnost da prikupi, napiše i objavi sadržaj ili vijest koja je od javnog značaja. Pritom, on mora poštovati jasna etička pravila da bi njegov sadržaj bio shvaćen, odnosno razumljiv široj javnosti. To je svrha novinarskog posla. Medije je moguće podijeliti na tradicionalne ili klasične te moderne, odnosno nove medije. Klasični mediji su novine, radio i televizija, a modernim medijima je internet platforma. Dakle, moderni mediji su došli sa razvojem tehnologije. Od tada, svaki pojedinac na sebe preuzima ulogu medija, koristeći sredstva prijenosa informacija on postaje kreator medijskog sadržaja. Razvojem medija se ubrzao protok informacija i povećao broj mogućih načina komuniciranja.

2.1. ZNAČAJ I UTJECAJ MEDIJA – PREDNOSTI I NEDOSTATCI

O značaju medija je neophodno govoriti u 21. stoljeću. Razvijenost medija, zapravo je odraz razvijenosti jednoga društva. Sadržaj koji se plasira putem njih može uveliko da utječe na, kako duhovni tako i na materijalni razvoj pojedinca ili skupine. Potter (2001.)¹¹ dijeli utjecaje medija na kratkoročne i dugoročne, s obzirom na to kad se utjecaj pojavi – odmah nakon konzumiranja medija ili dugo vremena nakon konzumiranja medija. On ističe da se iz medija uči, pa tako mediji imaju posljedice na znanje. *Drugo*, mediji djeluju na naše stajalište o nekom pitanju, odnosno oni stvaraju naše mišljenje, jačaju ga, oblikuju. *Treće*, mediji djeluju na emocije pa tijekom gledanja filmova osjećamo strah, bol, tugu, radost, veselje. *Četvrto* – mediji izazivaju fiziološke reakcije kao što su lupanje srca, viši krvni tlak, povišeni adrenalin, poglavito kod sadržaja koji nas plaše ili seksualno uzbuđuju. *Peto* – mediji utječu na ponašanje gledatelja. Posebno je to izraženo kod male djece. Mediji mogu djelovati trenutačno i usaditi trenutačna znanja, mogu stvarati, jačati ili umanjivati naše stavove, mogu djelovati na naše emocije, mogu nas natjerati na neku akciju, mogu nas uzbuditi ili smiriti. To nije uvijek negativno, često su to emocije zadovoljstva i vrlo korisna

¹⁰ Joseph Turow, *Mediji danas – Uvod u masovne komunikacije*, Multimedia Clio, Beograd, 2012.

¹¹ W.T. Potter, 2001., *Media Literacy*

znanja koja nam pomažu snalaženju u društvu i u međuljudskim odnosima.¹² Brojne su prednosti medija, koje su od važnosti za njihove korisnike, za sve generacije modernog doba da bi bili upućeni, odnosno informisani o svim zbivanjima, kako na lokalnom, tako i na globalnom nivou. Iz tog razloga, potrebno je isticati sve te prednosti kroz edukaciju o medijima da bi javnost bila sposobna da razumije, analizira, evaluira ali i da sama kreira sadržaj kojim će moći ostvariti uspješnu komunikaciju sa društvom iz svoje uže ili šire društvene zajednice.

Činjenica je kako mediji imaju veliki broj negativnosti, ali za to ipak nije moguće samo okriviti medije. Potrebno je sagledati cjelokupni kontekst, odnosno društvenu zbilju u kojoj mediji djeluju.¹³

Pozitivni utjecaj medija ogleda se u stjecanju znanja i umijeća, usvajanju znanstvenog i kulturnog nasljeđa, bogatstvu moralne i socijalne dimenzije te razvoju stvaralačkih sposobnosti. Međutim, mediji vrše i negativan utjecaj na pojedince, a također često sugeriraju njihovo društveno ponašanje. Taj negativan utjecaj vrši se preko prezentiranja onih sadržaja koji favoriziraju nasilje, pretjerani konzumerizam, kriminal i slično. Nedostatci novih medija su to što površnost prevladava, potiče se masovna potrošnja, senzacija privlači klikove i ostalo. Nevjerodostojne informacije šire se internetom vrlo brzo. Za razliku od klasičnih medija (novina, radija, televizije) čiji urednici su provjeravali informacije prije objavljivanja, mnogi web portali, društvene mreže i blogovi objavljuju neprovjerene informacije, čime se odgovornost za selekciju i vrednovanje informacija prebacuje s medija na korisnike.¹⁴ Kao što je već istaknuto, mediji su sredstvo, koje može biti iskorišteno kako za pozitivne, tako i u negativne svrhe, no u krajnjem slučaju sve zavisi od samog korisnika u njegovom pristupu medijima. Noam Chomsky, u svom djelu „Mediji, propaganda i sistem“ o „zbunjivanju stada“ tvrdi da je jedan od najboljih zaključaka u sociološkim znanostima taj da mediji služe funkciju propagande, to jest, oni oblikuju opažanja, izabiru događaje, nude interpretacije, itd. suglasno s potrebama središta moći u društvu, koji su u biti država i poslovni svijet.¹⁵ On zapravo smatra da u svom tom sustavu kontrole kroz medijski utjecaj, upravljaju megakorporacije, odnosno privatno bogatstvo. Između ostalog, Noam Chomsky smatra da mediji u savremenom društvu imaju presudnu ulogu u sustavu kontrole i nadzora masa, a njima upravljaju privatni kapital i javni interesi. U razvijenim demokracijama, objašnjava

¹² Nada Zgrabljic Rotar „Medijska pismenost i civilno društvo“, Sarajevo – Mediacentar, 2005.; str. 8. i 9.

¹³ Mostariensia, 21 (2017.) 1, str 133

¹⁴ <https://analiziraj.ba/2018/07/19/kako-do-kvalitetnog-medijskog-opismenjavanja/> (preuzeto 15.1.20. u 21:09)

¹⁵ Noam Chomsky „Mediji, propaganda i sistem“, drugo – dopunjeno izdanje, 2003 Robert Posavec, Nina Šterc, Iva Šterc

Chomsky, narod se najefikasnije može kontrolirati kontroliranjem misli. Misli su one koje bi mogle odvesti do djela te ih je stoga potrebno držati na uzici. Takve stvari, kaže Chomsky, se mogu lako otkriti pratimo li medije te pokušamo otkriti njihovu strukturu. "Struktura medija je vrlo slična ostalim institucijskim strukturama", čiji je cilj proizvodnja intelektualne i poslovne elite koja će podržavati interese moćnih. Dakle, proizvodnja "odgovornih ljudi" koji trebaju stvari preuzeti u svoje ruke. Ti "odgovorni ljudi" posjeduju određenu moć, aktivno sudjeluju u političkome životu, dogovaraju kandidate za izbore, te, duboko indoktrinirani, kontroliraju, ili barem pokušavaju kontrolirati, "zbunjeno stado pasivnih promatrača" koji nisu sposobni odlučivati sami za sebe, te, zbog tog razloga, kontrolu nad njihovim životima moraju preuzeti "odgovorni pojedinci".

3. MEDIJSKA PISMENOST

Sve veća prisutnost i značaj medija uveliko uslovljava razvoj medijske pismenosti. Ona je danas najbolji mehanizam zaštite od medijske manipulacije. Više je definicija medijske pismenosti, no skoro sve uključuju pristup, analizu, evaluaciju i komunikaciju što su vještine koje posjeduje medijski pismena osoba. Pojam medijske pismenosti, po prvi put je definiran na Konferenciji o medijskoj pismenosti 1992. godine, kao „*sposobnost pristupa, analize, vrednovanja i odašiljanja poruka posredstvom medija*“. Ta je definicija usmjerena na koncept medijske pismenosti koji polazi od medija kao pozitivnih izvora informacija i zabave, a za njih treba usvojiti ili osvijestiti mnoga različita znanja i vještine. Razvijenija društva ne ostavljaju pojedincima da se samostalno brinu i nesustavno snalaze u stjecanju tih znanja, nego potiču različite društvene strategije medijskog opismenjavanja, slijedeći pozitivne međunarodne primjere i preporuke. UNESCO je još sedamdesetih godina prošlog stoljeća potaknuo pitanje obrazovanja za medije. Temeljeći ideju na važnosti koju mediji imaju u životu pojedinaca i obitelji, zatražili su da se na međunarodnoj razini sastanu znanstvenici kako bi istražili načine uključivanja medijskog odgoja u obrazovne sustave svih razvijenijih, pa i manje razvijenijih zemalja. Od potpisivanja Deklaracije o medijskom odgoju 1982. godine do danas, koncept medijske pismenosti ili medijskog odgoja donekle se mijenjao, ali je ostao utemeljen na osnovnoj ideji – komunikacijskim pravima koja proistječu iz osnovnih ljudskih prava što su zajamčena dokumentima međunarodne zajednice, ponajprije Poveljom Ujedinjenih naroda o ljudskim

pravima (1945.) i Europskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda (1950.)¹⁶

Prema *Audiovizuelnoj i medijskoj politici Europske Unije*, medijska pismenost je sposobnost ostvarivanja pristupa medijima, razumijevanja i kritičkog vrednovanja različitih aspekata medija i medijskog sadržaja te komuniciranja u različitim kontekstima.

Kao što je već pomenuto, medijska pismenost razvija različite vještine: tehničke, kritičke i praktične. *Tehničke vještine* odnose se na sposobnost pristupa medijima; *kritičke* na razumijevanje medijskih sadržaja, sposobnost njihovog tumačenja i kritičkog vrednovanja; a *praktične* se odnose na sposobnost stvaranja medijskih poruka.¹⁷ Medijski pismena osoba bi trebala posjedovati sve navedene vještine. Dakle, tehnička vještina u današnjem kontekstu dominira, jer većini korisnika mediji su dostupni i sposobni su pristupiti im. No, u pitanje se dovode kritička i praktična vještina, odnosno koliko smo sposobni da razumijemo taj isti sadržaj ili da kreiramo kvalitetan sadržaj koji će poslati pravu poruku primaocima. Ključne riječi u kontekstu medijske pismenosti su *obrazovanje* (medijska pismenost se uči), *razumijevanje medija* (zbog njihove društvene uloge i potrebe razumijevanja načina na koji su oni uklopljeni u društvo), *propitivanje* (upućuje na kritički stav korisnika) i *samoizražavanje* (što iziskuje participaciju građana u komunikacijskoj zajednici, a ne samo njihovu pasivnu ulogu u prijemu medijskih poruka).¹⁸

¹⁶ Nada Zgrabljic Rotar „Medijska pismenost i civilno društvo“, Sarajevo – Mediacentar, 2005.; str. 1.

¹⁷ Peruško, Zrinjka (2008) *Mediji, kultura i civilno društvo*, Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo.

¹⁸ „Mladi, politika i mediji“ – str 51.

3.1. ZNAČAJ MEDIJSKE PISMENOSTI

Prema izvornom značenju, mediji su posrednici, odnosno prijenosnici informacija; društvene institucije koje imaju svoje vlasnike, način funkcionisanja, moć i utjecaj. Moć medija upravo leži u njihovoj mogućnosti kreiranja pozitivnog ili negativnog konteksta u vezi s određenim događajima.¹⁹ Iskorištavanje medijske moći, koliko god pozitivnih promjena može donjeti pojedincima ili grupama, isto tako može pogrešno utjecati na masu, na način da plasiranim informacijama manipulira njome, što se svakako i dešava. Primljene informacije uveliko utječu na naše životne odluke i djelovanje. Ne smijemo zaboraviti činjenicu da pored toga što su društvene institucije, mediji su i biznis organizacije koje za krajnji cilj imaju dostizanje određenog profita koji se ostvaruje od same publike ili od oglašivača. Bitno je da uvijek jedno imamo na umu, a to je da se danas svi mediji bore za našu pažnju. No s druge strane, mediji su sredstvo komuniciranja čiji sadržaj kreiraju sami ljudi, tako da srž problema leži u svakom pojedincu. Nedostatak medijske pismenosti, odnosno nedostatak ključnih kompetencija iz ove oblasti, dovodi do toga da postajemo puki primatelji informacija bez ikakvog kritičkog propitivanja i veća je mogućnost za manipulacijom, dok te iste informacije utječu na našu svakodnevicu.

Svjedoci smo, da današnja djeca, čak i od 2 godine, tek pošto nauče da se kreću i da kontrolišu pokrete svojih udova – već umiju da barataju tehnologijom, posebice mobilnim uređajima, na kojim im roditelji često puštaju određene zabavne sadržaje. Dakle, već u tom periodu dijete kreira svoju spoznaju na osnovu medijskog sadržaja koji mu se plasira.

Obzirom na pristupačnost medijskih sadržaja u online sferi, učenici osnovnih i srednjih škola, studenti također, te iste sadržaje koriste pri učenju, vrlo često kako bi si olakšali dublje istraživanje tema. Bez ikakve dubinske provjere oslanjaju se na informacije čija je tačnost upitna, no kako bi umjeli spoznati taj isti problem ukoliko nemaju znanje iz medijske ili informacijske pismenosti?

Upravo u ovim konstatacijama leži srž ovog dosta težeg problema kojeg društvo nije svjesno, počevši od roditelja, preko nastavnika/profesora pa sve do samog korisnika koji redovno upotrebljava medije. Problem leži u mnoštvu lažnih vijesti, manipulacijama, dezinformacijama, pseudonaukama, teorijama zavjere, neutemeljenim informacijama,

¹⁹ Turčilo L.; Osmić A., Žiga J., „Mladi, politika i mediji“ – priručnik za razvijanje političke i medijske pismenosti mladih, Friedrich Ebert Stiftung, Sarajevo 2017., str 49.

spinovanju, skrivenom reklamiranju, klikbejtu, propagandi itd. Svemu navedenom – korisnici jesu izloženi, samo je pitanje njihove svjesnosti navedenih problema. Široka je mreža ljudi koji mogu doprinjeti promjenama u ovoj sferi, od samog korisnika medija do pojedinaca koji mogu djelovati na nekom većem nivou.

Cyberkritičari djecu smatraju novom komunikacijskom generacijom koju bi tehnologija mogla determinirati u razvoju. Drugi pak oduševljeno ističu da je kompjuter “dječiji stroj“ ili da su djeca „epicentar informacijske revolucije, početak digitalnog svijeta“ (Katz, 1997 u *Virtuous Reality*, prema Selwyn, 2003:351). Roditelji pitanje kupovine kompjutera i omogućavanje djetetu korištenja interneta, najčešće povezuju sa pitanjima dobrostojeće, moderne i ugledne obitelji. Rijetko s pitanjem važnosti medijske pismenosti, a ako da – onda je to mahom prepušteno školi. Međutim rasprava o informatizaciji i djeci i kompjuteru još je složenija i s ekonomskog i političkog aspekta, te neki autori smatraju da je to „još jedna bitka koju političari vode preko leđa djece. (Selwyn,2003)“.²⁰

Iz prikaza tumačenja koncepta medijskog odgoja i pismenosti UNESCO-a, Vijeća Evrope i Evropske unije mogu se identifikovati sljedeća četiri su osnovna argumenta za potrebu unapređenja medijske pismenosti u savremenom društvu:

1. Instrument je za zaštitu djece i maloljetnika
2. Instrument je za zaštitu medijskih konzumenata
3. Preduvjet je za građansku participaciju
4. Instrument je za premošćivanje digitalnog jaza²¹

3.2. MEDIJSKI ODGOJ

Početak aktivnosti u vezi sa medijskom pismošću veže se za šesdesete godine 20. stoljeća. UNESCO, organizacija za obrazovanje, nauku i kulturu Ujedinjenih nacija je sedamdesetih godina pripremio model za odgoj za medije. Konferencija o medijskom odgoju održana u Grunwaldu 1982. godine rezultirala je potpisivanjem Deklaracije o medijskom odgoju. Upravo ova deklaracija je jedan od najznačajnijih dokumenata u domenu medijskog odgoja i njen sadržaj je imao presudan utjecaj na ulazak i razvoj medijskog odgoja u obrazovnim

²⁰ Zgrabljic Rotar, Nada „Medijska pismenost i civilno društvo“, Sarajevo – Mediacentar, 2005.; str. 5

²¹ Tajčić, Lea, „Medijska pismenost u BiH“, Internews, Sarajevo 2013., str 40.

sistemima brojnih država. U Deklaraciji o medijskom odgoju ističe se sveprisutnost medija i njihov enormni utjecaj, te da su mediji postali dio kulture današnjeg svijeta i instrument za aktivno građansko učešće u društvu. Također se ukazuje na činjenicu da većina sistema formalnog i neformalnog obrazovanja ne promiče medijski odgoj ili odgoj za komuniciranje. Zagovara se integrisan pristup podučavanja jezika i komunikacije, te se naglašava da će medijski odgoj biti uspješan ako roditelji, nastavnici, medijski radnici i donosioci odluka prepoznaju svoju ulogu u tom procesu. U deklaraciji se ističe da politički i obrazovni sistem moraju prepoznati svoje obaveze da u svojim građanima unaprijede kritičko razumijevanje fenomena komunikacije, te se nadležne institucije pozivaju da razviju programe za medijski odgoj na svim nivoima, od predškolskog do univerzitetskog, razviju obuke za nastavnike, potiču istraživanja o ovoj temi, te podrže UNESCO-ve akcije u svrhu jačanja međunarodne saradnje u ovoj oblasti.²² Nakon ovoga, održane su brojne konferencije na temu razvoja medijske pismenosti, odnosno medijskog odgoja koje ističu nužnost njene implementacije u sisteme formalnog i neformalnog obrazovanja.

Medijski odgoj se može definisati kao nastavne prakse koje nastoje razviti medijske kompetencije, shvaćene kao kritički i razuman stav prema medijima, a s ciljem izgradnje uravnoteženih građana, sposobnih za donošenje vlastiti prosudbi na temelju raspoloživih informacija. On im omogućava da pristupe potrebnim informacijama, analiziraju ih i identifikuju ekonomske, političke, društvene i/ili kulturne interese koji stoje iza njih. Medijski odgoj uči pojedince da tumače i proizvode poruke, da odaberu najprikladniji medij za komunikaciju i, na kraju, da ima veći utjecaj na medijsku ponudu i proizvodnju. (Vijeće Evrope 2000.)

²² Tajić Lea, Medijska pismenost u BiH, str. 23

4. OBRAZOVANJE

Termin *obrazovanje* podrazumijeva svjesnu djelatnost usmjerenu na djelovanje na području onih mentalnih procesa koji se odnose na kognitivne aspekte razvoja ličnosti, dakle: znanje, poimanje, primjena znanja, razne tzv. više mentalne procese kao: analiza, sinteza, vrednovanja...²³ Obrazovanje je danas neophodnost opstanka i čovjekova odgoja. Smatra se svojinom i stečenim pravom generacija koje stasaju. Danas je veliki dio obrazovanja obaveza koja se podstiče zakonskim sankcijama. To je istovremeno osnova za participaciju u društvu i podjeli rada, dakle, osposobljavanje za radnu i životnu aktivnost. Obrazovanje je u skoro svim zemljama besplatno iako ga stvarno plaćaju poreski obveznici. Ono se smatra sastavnim dijelom individualnih prava stečenih od prethodnih generacija. Razvoj industrije i specijalizacija znanja uvjetovali su podjelu rada koja je opet uvjetovala sve veću potrebu za obrazovanjem. U tu svrhu organizirane su formalne ustanove koje su na profesionalan način vršile obrazovanje mladih. Osnivanjem škola i fakulteta prethodila je burna povijest obrazovanja koja je nekad bila rezervirana samo za povlaštene društvene skupine, kao što su sveštenstvo i bogati slojevi stanovništva. Stvarnu ekspanziju obrazovanje zadobija sa industrijskim napretkom i porastom potrebe za specijaliziranom i obrazovno radnom snagom. Historija školstva je zasebna i za svaku zemlju karakteristična. Ako imamo u vidu stupanj tehnološkog razvoja i kretanje industrijskog koda onda je moguće i predvidjeti da će obrazovanje i ubuduće biti osnovni razvojni faktor svakog sistema i osnova prosperiteta individua. Nauka i tehnologija mogu apsorbovati izuzetno velike potencijale koji postoje i koje obrazovanje može da proizvede. Odatle i stalna potreba za intenzivnim i sve većim obrazovnim nivoom što se ogleda kroz produžavanje vremena školovanja i dužinom trajanja. U obrazovnom sistemu su razgranate mreže institucija koje na specijaliziran način obavljaju proces obrazovanja. Taj proces je u najužoj vezi sa potrebama ekonomskog razvoja zemlje, ali i sa njenim materijalnim mogućnostima. Pokretljivost i univerzalnost znanja doprinosi da se institucije obrazovanja stalno razvijaju i šire kako bi zadovoljile narasle potrebe za novom radnom snagom i njenom visokom specijalizacijom. Jednakost šansi je osnova društva a postignuće je individualni uspjeh i mjerilo društvene vrijednosti.²⁴

Postoji nekoliko podjela obrazovanja. Ono se dijeli prema dobi na predškolsko, školsko i

²³ Hasanović, Izudin, *Odgoj i obrazovanje za demokratiju i ljudska prava u BiH*, Tuzla 2016.; str 17.

²⁴ Fočo, Salih; *Sociologija odgoja i obrazovanja*; Dom štampe Zenica 2003., str 78. i 79.

obrazovanje odraslih. Obrazovanje se može podijeliti i prema mjestu realizacije na ono koje se ostvaruje u obitelji, školi, ostalim odgojnim institucijama i u slobodnom vremenu. Obrazovanje se može podijeliti i prema namjeni. Tada razlikujemo opće i stručno obrazovanje. (Vukasović, 1976.).

4.1. FORMALNO OBRAZOVANJE

Formalno obrazovanje je obrazovanje koje se provodi u različitim akreditiranim obrazovnim institucijama prema odobrenim programima sa ciljem unapređenja znanja, vještina i kompetencija za lične, društvene i profesionalne potrebe i putem kojega se stiču priznate diplome i kvalifikacije. Najčešće se provodi kao strukturalno, hronološki određeno redovno obrazovanje za mlade osobe (u pravilu između 5 i 25 godine) u osnovnim i srednjim školama, na fakultetima i u specijaliziranim programima redovnog strukovnog i visokog obrazovanja. Osim tog obrazovanja, obuhvata i formalno obrazovanje odraslih.²⁵

Ova vrsta učenja podrazumijeva nekoliko specifičnih kriterija. *Prvo*, odvija se u nekoj obrazovnoj ustanovi. *Drugo*, radi se prema unaprijed pripremljenom planu i programu. *Treće*, tokom određenog vremenskog perioda, prati se napredak učenja i u konačnici se utvrđuju rezultati učenja. *Četvrto*, potvrda o naučenom se dodjeljuje certifikatom, na osnovu kojeg je moguće preći u viši razred ili u konačnici uspješno upisati naredni stepen obrazovanja. *Peto*, obukom se bave nastavnici/ce koji imaju prethodno stečeno obrazovanje za obavljanje funkcije.

4.2. NEFORMALNO OBRAZOVANJE

UNESCO-va definicija formalnog obrazovanja (1972.) svodi pojam neformalnog obrazovanja na organiziranu edukativnu djelatnost van formalnog sustava koja ima za svrhu zadovoljiti potrebe korisnika, ali i ciljeve učenja. Prema definiciji Darka Markovića, autora rada „Šta je neformalno u neformalnom obrazovanju?“, osnovne odrednice neformalnog obrazovanja su da su takve obrazovne aktivnosti organizirane i planirane, potiču individualno i društveno učenje, njima se stiču različita znanja i vještine, razvijaju stavovi i vrijednosti koje se

²⁵ <http://www.cjelozivotno-ucenje.hr/pojmovnik/#4>

događaju izvan sustava formalnog obrazovanja, ali su komplementarne formalnom obrazovanju, u kojima je sudjelovanje dobrovoljno, a dizajnirane su i izvedene od strane obučениh i kompetentnih edukatora. (Marković, 2005, 11). Neformalnim obrazovanjem šire se spoznajne mogućnosti, proširuju i dograđuju postojeća znanja i vještine stečene kroz formalno obrazovanje te usvajaju ona znanja, sposobnosti i vještine s kojima se tijekom formalnog obrazovanja nije susretalo. S tim u vezi, postoje razni vidovi neformalnog obrazovanja, kao što su primjerice: različiti seminari, treninzi, tečajevi, radionice; kampovi i razmjene; izviđački programi; dugoročne razmjene volontera; rad na projektima; pisanje; konferencije; predavanja itd. Neformalno obrazovanje nadoknađuje ono što nedostaje nastavnom školskom sistemu, čijem je zaostajanju uzrok sporost u brzom prilagođavanju potrebama koje se stalno mijenjaju. Zapravo, jedan od osnovnih zadataka neformalnog obrazovanja jeste da modifikuje postojeći školski sistem.²⁶ Kroz neformalno obrazovanje se može unaprijediti cjelokupan sistem formalnog obrazovanja, dodatnom edukacijom moguće je podići nivo stručne osposobljenosti nastavnika – predavača. Neformalno obrazovanje teži omogućiti svakoj osobi da bude akter u svim onim sadržajima i programima koji su tijekom formalnog obrazovanja i u njegovu okviru bili nedostupni ili ih se gotovo nikako nije doticalo.²⁷

Neformalno učenje je nastanjeno u kontekstu svijeta stvarnog života, tako da svi ljudi mogu konstantno doživljavati iskustva učenja i razvijati kompetencije. Fleksibilnost i individualnost situacija učenja omogućava ulaženje u najrazličitije životne realnosti ljudi, a time i shvaćanje onih nekonvencionalnih biografija učenja. Kod neformalnog obrazovanja je velik diverzitet ponuda koje se uglavnom orijentiraju prema potrebi određenih ciljnih grupa, te je moguće obrađivati teme koje su bliske formalnom obrazovanju. Neformalnim učenjem se razvijaju kompetencije za ciljano, samovođeno sticanje znanja i informacija koje su orijentirane ka situacijama i problemima, a potiče se također i lični razvoj, emancipacija i izgradnja identiteta, koja figurira „kao stabilizirajući korzet za podršku cjeloživotnog učenja“ (Dohmen 2001., str 9). Neformalne ponude obrazovanja se trebaju smatrati kao pretpostavka formalnom obrazovanju, kao dopuna a u izvjesnoj mjeri, te kao alternativa ljudima do kojih se ne može doprijeti formalnim školskim sistemom. Dolazi do potrebe za implementiranjem savremenih metoda i oblika učenja, što može omogućiti neformalno obrazovanje, u ovom momentu u kojem je formalno obrazovanje slabije podložno promjenama.

²⁶ Kulić, Radivoje, Despotović, Mimir, Uvod u andragogiju, Dom štampe Zenica, 2005. str 116-117

²⁷ Zubović, J (2010) Razvoj privrede zasnovan na ulaganjima u ljudske resurse i stranim investicijama, Beograd: Institut ekonomskih nauka

4.3 RAZLIKA IZMEĐU FORMALNOG I NEFORMALNOG OBRAZOVANJA

Jedna od najvećih razlika u obje vrste učenja (formalno i neformalno) jeste sam pristup procesu i metodama učenja, koji je kod formalnog obrazovanja obavezan (do onog stupnja obrazovanja kojeg želimo postići), a kod neformalnog obrazovanja je dobrovoljan – po potrebi pojedinca. Neformalno obrazovanje je dobra nadogradnja na formalno obrazovanje za sve one koje žele učiti na drugačiji način, sa šarolikom grupom ljudi, sa većom fleksibilnošću usavršavanja znanja i vještina, sa različitim sadržajima i mjestima učenja, u zavisnosti od tema koje nas zanimaju. U formalnom obrazovanju, uvjeti, strukture, tempo učenja i oblik nastave – strogo su određeni za razliku od neformalnog. Neformalno obrazovanje se često fokusira na stjecanje praktičnih znanja i veština dok se formalno obrazovanje često usredsređuje na informacije koje nemaju značaja u praktičnoj primjeni.²⁸ Također, formalno obrazovanje ima kraći period trajanja, to je školsko doba u životu svakog pojedinca koje je obavezno, dok neformalno nema takvih vremenskih ograničenja. U neformalnom obrazovanju ima prostora da se pokriju sve teme koje ne ulaze u sistem formalnog obrazovanja, odnosno nastavne planove i programe.

4.4. PROMJENAMA U OBRAZOVANJU DO PROMJENA OBRAZOVANJEM

Obrazovanje, kao društvena djelatnost, jeste jedan dinamičan proces. To znači da se, usljed stalnih promjena i inovacija, kako društvenih, tako i tehničko-tehnoloških, kontinuirano nadograđuje novim znanstvenim dostignućima koja se inkorporiraju u obrazovni proces i koja je potrebno transferirati na nove generacije mladih ljudi. Današnji oblici i načini obrazovanja mnogo se razlikuju od nekadašnjih (tradicionalnih), jer stalne promjene zahtjevaju stalno prilagođavanje sistema obrazovanja tim promjenama. Promjena znači „proces, ali i rezultat (nekog) procesa; promjena je izvor krize, ali i odgovor na krizu; promjena je izazov ali i odgovor na izazov.“²⁹ Brze promjene koje se dešavaju u segmentu medija i komunikacija, postaju izazov za društvo koje nije obrazovano za pravilnu upotrebu istih. Promjene u obrazovnom sistemu predstavljaju njegovo glavno pogonsko sredstvo i snagu razvoja i usklađivanja modernim društvenim tokovima. Unutar promjenjivog društvenog i radnog

²⁸ <http://www.zelimdabudem.com/tipovi-obrazovanja/> (preuzeto 6.1.2010. u 22:30)

²⁹ Alibabić, Šefika 2010, „Obrazovanje i učenje odraslih – Jezgro menadžmenta promjene“, „Obrazovanje odraslih“, str. 104.

okruženja mogu egzistirati i uspješno djelovati samo one organizacije i institucije koje se mogu prilagoditi tim promjenama, tj. samo one koje posjeduju umijeća i znanja upravljanja promjenama. Ta činjenica se, kada je u pitanju sistem obrazovanja, posebno odnosi na nastavnike i predavače od kojih ovisi transfer novih znanja i vještina na mlađe naraštaje koje će preuzeti teret društvenog upravljanja, razvoja i življenja.³⁰ Ako je strategija obrazovanja loša, onda je loša i procjena obrazovnih potreba, te će obrazovni sistem, a samim tim i kompletno društvo, trpiti takvo stanje i neće moći efikasno i uspješno djelovati i razvijati se u budućnosti. Zadovoljenje obrazovnih potreba predstavlja jedan od kamena temeljaca napretka i prosperiteta cijeloga društva.³¹

4.5. INFORMATIČKA I KOMUNIKACIJSKA SREDSTVA U PROCESU OBRAZOVANJA

Proces čovjekovog saznanja i informisanosti se iz temelja izmijenio. Tome je najviše doprinjeo tehničko-tehnološki razvitak u oblasti komunikacija i informacija. Danas su komunikacijska sredstva toliko razvijena da praktično za tri minute možemo imati informaciju o određenom događaju ili pojavi sa svih kontinenata. Svijet je postao globalno selo. Informatički napredak je promijenio čovjekova gledišta, uspostavio drugačije vrijednosne kriterije, učinio čovjekov proces saznanja lakšim i dostupnijim. Iz tog odnosa standardiziraju se vrijednosti, uspostavlja se snažna pokretljivost informacija, tehnologija, ljudi, roba, kapitala. Dakle, nisu više daljina i komunikacijska infrastruktura prepreka, naprotiv, dostignut je stupanj pokretljivosti koji čovjeku daje neslućene mogućnosti da se koristi i da se služi komunikacijskim i informatičkim sredstvima.³² Autor „Sociologije odgoja i obrazovanja“, Salih Fočo, na temu razvoja komunikacijskih i informatičkih sredstava nužno ističe permanentno obrazovanje³³, čiji cilj je u tome da čovjeka osposobi za život i rad u svijetu promjena i stalnih tehničko-tehnoloških inovacija.

³⁰ Kuka, Ermin, Menadžment u obrazovanju; Sarajevo 2012.; str. 84. i 85.

³¹ Kuka, Ermin, Menadžment u obrazovanju; Sarajevo 2012.; str. 94

³² Fočo, Salih; Sociologija odgoja i obrazovanja, Dom štampe Zenica 2003.; str 117. i 118.

³³ Permanentno obrazovanje shvatamo kao kontinuirani proces koji se proteže na čitav život čovjeka, od rođenja, najranije mladosti pa do kraja njegove aktivnosti a u kome se sjedinjuju različiti sadržaji, vidovi i oblici obrazovanja, kao i utjecaji svih činilaca čovjekova razvoja.

4.6. OBRAZOVNI SUSTAV I INFORMISANJE – NOAM CHOMSKY

O obrazovnom sustavu Chomsky tvrdi da su škole dio aparata za dezinformacije. Tu se nadovezuje na istraživanje „Krizu demokracije“ koje je izdala Trilateralna komisija, čiji predstavnici vide škole kao institucije koje su odgovorne za poučavanje mladih, što zapravo i jesu – pored porodice i odgoja. Oni shvataju ulogu škole kao institucije „za poučavanje, za nametanje poslušnosti, za sprječavanje mogućnosti bilo kakvog samostalnog razmišljanja“. Definišu ulogu škole kao sustavno kontroliranje i prinudu dodajući teze da bi prave škole trebale opskrbiti ljude sa „tehnika samoodbrane“, što bi bilo učenje istine o svijetu i društvu. Da se obrazovanje odvija na gore navedeni način – one ne bi mogle dugo opstati, zaključuje Chomsky.³⁴ Dodatno tvrdi kako je samostalno moguće razmišljati tek u znanosti, da je u obrazovnom sustavu to nemoguće, bilo da ste profesor ili učenik, upravo zbog prihvatanja doktrine te obrazovne institucije. Chomsky smatra da je loše to što školske ustanove ne čine ništa kako bi obranile ljude od kontrole kroz medijski utjecaj, već su i same dio aparata za indoktrinaciju i dezinformaciju. Po njemu, mediji imaju presudnu ulogu u sustavu indoktrinacije, zajedno s obrazovnim ustanovama, sveučilištima i koledžima, počevši već od najranijih dana, od samog vrtića. Sustav indoktrinacije jest taj koji nas uči kako se trebamo ponašati, što trebamo misliti i zastupati.

³⁴ Noam Chomsky „Mediji, propaganda i sistem“, drugo – dopunjeno izdanje, 2003 Robert Posavec, Nina Šterc, Iva Šterc; str 34.

5. OBRAZOVANJE U BIH

5.1. STANJE U OBLASTI OBRAZOVANJA U BIH

Prema Zakonu o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini: "Odgovarajuće obrazovanje podrazumijeva obrazovanje koje u skladu s utvrđenim standardima osigurava djetetu da na najbolji način razvije svoje urođene i potencijalne umne, fizičke i moralne sposobnosti, na svim nivoima obrazovanja. Škola poštuje slobodu nastavnika da izvode nastavu na način koji smatraju odgovarajućim, pri čemu škola mora voditi računa o standardima i održivosti postojećih i primjeni novih oblika i metoda u nastavnom procesu."³⁵ Analizirajući ovu definiciju, teško ju je uklopiti sa realnošću bh. obrazovnog sustava, jer od ove definicije – praksa poprilično odudara zbog prepreka koje onemogućavaju napredak u obrazovanju. Naime, u pitanje se dovode postojeći oblici i metode u nastavnom procesu, jer su oni u poslijeratnim godinama gotovo nepromjenjivi što zapravo i jeste problem bh. obrazovnog sustava. Svijet i način života se mijenjaju, tehnologija napreduje a uz nju stasaju mlade generacije, obrazovni sustav ne nudi ništa novo što je u skladu sa trenutnom realnošću. Prof. dr. Nenad Veličković napisao je Podnesak za Alternativno mišljenje i izvještaj za 2017. godinu kada je u pitanju stanje u oblasti obrazovanja.³⁶ Prema tom izvještaju, jedan od faktora procesa obrazovanja djece i mladih u BiH jeste upućenost školskih generacija na pametne telefone i njima prilagođene metode saobraćanja, što je iz korijena promjenilo njihov pristup informacijama, oblike međugeneracijske komunikacije i uopšte način čitanja i odnosa prema pisanom tekstu. Također, Veličković ističe kako su *tri nacionalizma* u proteklih dvadeset godina oblikovala obrazovnu politiku tako da ona služi vladajućoj ideologiji i da njeguje njene ciljeve što su etnička homogenizacija i nizak prag tolerancije za drugo i drugačije. Sa svim navedenim, ali i mnoštvom drugih problema, nastavni sadržaj je ostao neusaglašen sa savremenim naučnim, metodičkim i pedagoškim (sa)znanjima, daleko od realnih potreba djece, praktično svodeći obrazovanje na više ili manje otvorenu indoktrinaciju.³⁷ U nastavku ću ukratko izdvojiti pojedine probleme/aktere koje je Nenad Veličković naveo, to su problemi zbog kojih naše formalno obrazovanje nije podložno

³⁵ Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH

³⁶ Podnesak za Alternativno mišljenje i izvještaj za 2017. Godinu: Stanje u oblasti obrazovanja u BiH 2017; prof. dr. Nenad Veličković ; Inicijativa za monitoring evropskih integracija Bosne i Hercegovine, januar 2018.

³⁷ Indoktrinacija se od obrazovanja razlikuje po tome što se od indoktrinirane osobe očekuje da ne preispituje i da kritički ne analizira naučene dogme; ona podrazumijeva prisiljavanje ljudi da se ponašaju i razmišljaju u skladu sa određenom ideologijom.

promjenama. Naime, Veličković tvrdi kako su *Ministarstva i pedagoški zavodi* pod stranačkom kontrolom i oni nemaju mogućnosti da modernizuju nastavne planove i programe i da ih prilagođavaju stvarnim potrebama društva, upravo zbog toga što su produžena ruka vlasti umjesto da zastupaju glas struke i interese djece. *Direktori škola* se ideološkom pozadinom ciljeva i sadržaja obrazovanja u pravilu ne bave. *Nastavnici* nastoje zadržati svoj posao te samim tim izbjegavaju javni angažman i oni vlastitim sitnim intervencijama u nastavi pokušavaju nadomjestiti krupne propuste u obrazovnoj politici. *Roditelji* uglavnom nisu zainteresirani za aktivniju saradnju sa školom, a njihova djeca – *đaci* su zbunjeni neskladom onoga što se prinuđeni da uče i onoga što ih okružuje te su u mnogim bitnim stvarima prepušteni sami sebi i sopstvenim izvorima. Veličković navodi, između ostalog i medijsku pismenost, ali i teme kao što su seksualnost, informatička znanja te građanske kompetencije kao bitne teme u kojima su mladi prepušteni sami sebi i sopstvenim izvorima. Također, on dodaje kako se čak ne potiče da kritički misle i da se moralno razvijaju. Prof. dr. Veličković još i dodaje nevladin sektor, međunarodne organizacije, akademsku zajednicu, parlamentarne stranke, sindikate prosvjetnih radnika te medije kao ključne aktere kada je u pitanju obrazovanje mladih u BiH. Jedna od ključnih rečenica koje bih izdvojila iz ovog izvještaja je ono čemu i sama želim posvjedočiti ovim radom a to je neosporna činjenica da „Škola kaska za realnošću.“

5.2. KOMPLEKSNOST POLITIČKOG SUSTAVA U BIH KOJI UTJEČE NA OBRAZOVANJE

Bosna i Hercegovina je zemlja u tranziciji. Stanje u svim segmentima društva, pa samim time i u sektoru obrazovanja je nesređeno, čak i ispolitizirano.³⁸

Država Bosna i Hercegovina je, u svojoj postojećoj unutarnjoj strukturi, organizirana potpisivanjem Dejtonskog mirovnog sporazuma decembra 1995. godine, čime je okončan četverogodišnji rat, koji ju je potpuno opustošio i razrušio. U Aneksu IV, stav 2 Dejtonskog mirovnog sporazuma se kaže „Bosna i Hercegovina će se sastojati iz dva entiteta, Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH) i Republike Srpske (RS). Nadalje, Federacija BiH se sastoji od deset kantona, što je utvrđeno Washingtonskim sporazumom o stvaranju Federacije Bošnjaka i Hrvata još 1994. godine. Sve navedene činjenice govore o složenoj organizacijsko-

³⁸ Kuka, Ermin, Menadžment u obrazovanju; Sarajevo 2012.; str. 130

teritorijalnoj i političkoj uređenosti i složenom sistemu. Ovakvo složeno stanje odrazilo se , pored ostalog i na obrazovni sistem u Bosni i Hercegovini. U Federaciji Bosne i Hercegovine nadležnost obrazovanja se nalazi na kantonalnom nivou, a u Republici Srpskoj je centralizirana na entitetskom nivou s veoma malim ovlastima nižih nivoa upravljanja. Uz sve to, tu je i Brčko Distrikt koji funkcioniра kao još jedna samostalna administrativna jedinica (od 1999. godine). Stoga su, na osnovu unutrašnje teritorijalne organizacije, nastala i tri paralelna obrazovna sistema zasnovana na etničkim podjelama. U takvim okolnostima, sistem obrazovanja u Bosni i Hercegovini je veoma opterećen politikom i gotovo u potpunosti ispolitiziran.³⁹

U sektoru obrazovanja, nadležnosti su podijeljene između četrnaest ministarstava (Ministarstva civilnih poslova BiH, entitetskih ministarstava obrazovanja, Odjeljenja za obrazovanje Vlade Brčko distrikta, a zatim u Federaciji BiH i između deset kantona). Glavne nadležnosti za obrazovanje ima entitet u RS, 10 kantona u FBiH i Distrikt Brčko. U Federaciji su nadležnosti usmjerene na koordinaciju između kantona. Sektor za obrazovanje Ministarstva civilnih poslova je nadležan za pitanja obrazovanja na državnom nivou. Na entitetskim nivoima djeluju dva ministarstva koja se bave pitanjem obrazovanja – u Federaciji je to Ministarstvo obrazovanja i nauke FBiH a u RS-u je Ministarstvo obrazovanja u kulture RS-a. Sektor za obrazovanje Vlade Brčko Distrikta je nadležan za pitanje obrazovanja u ovom dijelu države. U Federaciji su kantonima dodijeljene nadležnosti oko obrazovanja i tako svaki kanton ima svoje ministarstvo obrazovanja kao i zakone o obrazovanju. Dakle, jasno je koliko je sam sistem i unutardržavna podjela kompleksna, te koliko se reflektira na samu kvalitetu obrazovnog sustava. Ključni akteri koji oblikuju bosanskohercegovački obrazovni sistem su Vlada RS i kantonalne vlade u FBiH, odnosno njihove vladajuće nacionalne partije. Upravo ove partije se, uprkos javnom deklariranju, opiru reformama i koriste postojeće stanje da kroz etnički razdvojeno školstvo i etnocentrične nastavne programe promoviraju vlastite nacionalističke principe.⁴⁰

³⁹ Kuka, Ermin, Menadžment u obrazovanju; Sarajevo 2012.; str. 99

⁴⁰ Naša stranka – Obrazovanje, Kontekst – obrazovni sistem u BiH

5.3. FORMALNO OBRAZOVANJE U BIH

Formalno obrazovanje obuhvata sve oblike školovanja, čiji su nosioci države ili su pak priznate od države a ispunjavaju nacionalne obrazovne propise. U Bosni i Hercegovini, obrazovanje je organizovano na četiri osnovna nivoa, a to su: predškolsko obrazovanje, osnovno, srednješkolsko i visoko obrazovanje.

U Bosni i Hercegovini, po nacionalnom ključu egzistiraju tri obrazovna sistema (formalnog obrazovanja), umjesto kvalitativne principijelno jednoobraznog obrazovno-odgojnog sistema, uz implementaciju prava iz korpusa nacionalne grupe predmeta. Takav pristup vodi ka sve većoj diskriminaciji i segregaciji djece, time i društva, na etničkoj i vjerskoj osnovi. Ipak, pod okriljem organizacija međunarodne zajednice (OHR, OSCE i dr.) pokrenute su aktivnosti vezane za promjenu stanja, za reformu obrazovanja, koja se postepeno širi na sve segmente i sve nivoe obrazovanja. Na toj je osnovi, i uz finansijsku pomoć Evropske unije, krajem 2003. godine, prezentirana Zajednička strategija za modernizaciju osnovnog i općeg srednjeg obrazovanja, a uporedo s tim utvrđene su osnove modernizacije predškolskog i visokog obrazovanja.

5.4 PREDŠKOLSKO OBRAZOVANJE U BIH

Predškolsko obrazovanje u Bosni i Hercegovini se vodi principima i smjernicama Okvirnog zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju. Prema tome, predškolski odgoj i obrazovanje je sastavni dio odgojno-obrazovnog sistema u Bosni i Hercegovini. On je prvi, poseban i specifičan stepen odgojno-obrazovnog sistema koji se bavi odgojem djece predškolske dobi. Opći cilj predškolskog odgoja i obrazovanja je osigurati optimalne i jednake uvjete kako bi se svako dijete, od rođenja do polaska u školu, razvijalo i ostvarivalo svoje pune potencijale i kompetencije kroz različite vidove kvalitetnog i profesionalno autonomnog institucionalnog i vaninstitucionalnog predškolskog odgoja i obrazovanja. Vrijeme obaveznog uključivanja djece u predškolsko obrazovanje obavezno je za djecu u godini pred polazak u osnovnu školu. U BiH, predškolsko obrazovanje se mora obaviti prije šeste godine života, odnosno neposredno prije polaska u osnovnu školu.

5.5 OSNOVNO OBRAZOVANJE U BIH

Osnovno obrazovanje u Bosni i Hercegovini se vodi odredbama Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH. Prema njemu, osnovno obrazovanje je obavezno za svu djecu i besplatno je. Ono počinje u kalendarskoj godini u kojoj dijete do 1. aprila navršava šest godina života i traje bez prekida tokom perioda koji ne može biti kraći od osam godina.

Proces uvođenja devetogodišnjeg osnovnog obrazovanja u Federaciji Bosne i Hercegovine je počeo školske 2004/05. godine, kada je ono uvedeno u Unsko-sanskom, Tuzlanskom, Zeničko-dobojskom, Bosanskopodrinjskom i Kantonu Sarajevo. Devetogodišnje osnovno obrazovanje u svim kantonima Federacije BiH provodi se od školske 2009/10. godine. Međutim, proces prelaska na devetogodišnje osnovno obrazovanje još uvijek nije dosljedno proveden u svim kantonima, što je moguće zaključiti iz primjera Zapadnohercegovačkog kantona u kojem se već drugu školsku godinu zaredom provodi skraćeni program za učenike prvog razreda devetogodišnje osnovne škole koji traje samo jedno polugodište.⁴¹

5.6 SREDNJEŠKOLSKO OBRAZOVANJE U BIH

Kao i osnovno, srednješkolsko obrazovanje se vodi odredbama istog Zakona. Prema Zakonu, srednješkolsko obrazovanje je svima dostupno i besplatno, u skladu sa postignutim uspjehom u osnovnoj školi, ličnim interesima i sposobnostima. Ono je, kao i osnovno, u javnim ustanovama, besplatno u skladu sa zakonom. Srednje škole se dijele na opće i tehničke, učenici ju počinju pohađati u dobi u 15 godina, te traju 3 ili 4 godine. Učenici koji završe opću srednju školu (gimnaziju) rade maturu i opredjeljuju se za upisivanje nekog fakulteta nakon polaganja prijemnog ispita kojeg zadaje institucija, dok učenici tehničkih škola po završetku dobivaju diplomu.

⁴¹ Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke (2013), Informacija o upisu učenika u osnovne i srednje škole u Federaciji Bosne i Hercegovine u školskoj 2013/14. god.

5.7 VISOKOŠKOLSKO OBRAZOVANJE U BIH

Prema Okvirnom zakonu o visokom obrazovanju u BiH, termin „visoko obrazovanje“ znači obrazovanje nakon srednje škole koje vodi do međunarodno priznatog stepena visokog obrazovanja. Organizira se u tri ciklusa – dodiplomski, diplomski i doktorski studij. Neki od ciljeva visokog obrazovanja su: ustanovljavati, razvijati, širiti i prenositi znanja i sposobnosti kroz nastavu i naučno-istraživački rad i time doprinosti razvoju sposobnosti pojedinaca i društva; te pružiti mogućnost građanima da, u skladu sa propisima, uživaju korist visokog obrazovanja cijeli život. U Bosni i Hercegovini postoje javne i privatne visokoškolske institucije. U skladu sa zakonima i propisima, institucije visokog obrazovanja finansiraju vlasti RS-a ili FBiH. Aktivnosti visokog obrazovanja se na taj način upravljaju zakonima RS-a ili FBiH, dok na državnom nivou Ministarstvo civilnih poslova preuzima zadatak da koordinira aktivnosti visokog obrazovanja dvaju entiteta.⁴²

Na području Bosne i Hercegovine visoko obrazovanje uređuje se Okvirnim zakonom o visokom obrazovanju. Ovim zakonom utvrđena su prava, obaveze i status studenata, definisani ciljevi i značaj visokog obrazovanja i drugo. Pored okvirnog zakona, skupštine svih kantona u Bosni i Hercegovini usvojile su Zakon o visokom obrazovanju, koji usko definiše djelatnost, obaveze i prava studenata, uslove studiranja i slično. Najveći uticaj na sam sistem studija donijelo je usvajanje Bolonjske deklaracije, koja je bitno izmijenila dotadašnji način studiranja, zvanja nakon završenih studija, način polaganja ispita itd.

Prvi ciklus studija traje 3 ili 4 godine i stiče se zvanje završenog dodiplomskog studija (bachelor). Drugi ciklus traje 1 ili 2 godine i stiče se zvanje magistra. Treći ciklus studija traje 3 godine i stiče se zvanje doktora.⁴³

⁴² https://bs.wikipedia.org/wiki/Obrazovanje_u_Bosni_i_Hercegovini preuzeto 12.5.2020. u 21:52

⁴³ <https://www.eduinfo.ba/zakoni-u-obrazovanju> preuzeto 30.11.20. u 21:46

5.8 NEFORMALNO OBRAZOVANJE U BIH

Pored društveno formaliziranih procesa obrazovanja potrebni su također individualni procesi obrazovanja koji će poticati sposobnost djelovanja, kritičke sposobnosti, sposobnost samoodređenja, te na taj način doprinjeti slobodnom i samoodređenom razvoju pojedinca. Tokom društvenih promjena također se mijenjaju i potrebe učenja: u fokusu se pojavljuju nadtematske kompetencije, kako u formalnom tako i u neformalnom kontekstu. Ovakvom razvoju kompetencija se do sada davalo premalo društvenog značaja te je stoga neformalno stečenim kompetencijama potrebno dati više transparentnosti i priznanja. Zbog navedenog razloga, neformalno obrazovanje u BiH polako doživljava svoj uspon.

Trenutno, samo se nevladin sektor i određeni broj privatnih organizacija i institucija bavi ovom djelatnošću, bez ikakvog okvira unutar koga bi se nesmetano razvijali. Veći broj pojedinaca koji se neformalno i permanentno obrazuju znači kvalitetniji i prosperitetniji život u BiH. Činjenica je da neformalno obrazovanje funkcioniše po dobrovoljnoj osnovi, no razvijeni pojedinci kao dio kolektiva mogu mnogo doprinjeti razvoju društva u cjelosti.

U Bosni i Hercegovini neformalno obrazovanje nije zakonski regulirano. Usljed nepostojanja zakona o neformalnom obrazovanju javljaju se krupni problemi, pa se tako različite organizacije i institucije bave pružanjem usluga neformalnog obrazovanja, a što je opet zastupljeno gotovo samo u velikim urbanim centrima. Većina programa neformalnog obrazovanja i obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini je organizirana na principu jednodnevnog ili višednevnog rada do sedam dana, a veoma mali broj traje u toku pola godine ili cijele godine. Pored uobičajenih izvođenja kurseva i seminara, organizacije i institucije koje se bave djelatnošću neformalnog obrazovanja u BiH, realiziraju svoju djelatnost i putem ostalih metoda kao što su: analiza slučaja, zajednički rad na projektima, prezentacije, radionice, sistemske analize, analize procesa, studijska putovanja, poslovni forumi i drugo. Postoje nedostaci i nepravilnosti u neformalnom obrazovanju u BiH, no neformalno obrazovanje je prisutno u BiH. Najveći nedostatak je što ne postoji jedinstven sistem neformalnog obrazovanja na nivou države koji bi reformirao postojeće stanje. U Bosni i Hercegovini postoje mnoge organizacije i institucije koje se bave pružanjem usluga neformalnog obrazovanja, ali sve one rade samostalno, bez ikakvih standarda, normi i pravila koja bi u njihov rad unijele organizaciju, red i transparentnost, te ih osposobile za prihvaćanje modernih metoda i tehnika rada i djelovanja usklađenih sa potrebama tržišta rada. Iako su

prisutne sve ove negativne činjenice, Bosna i Hercegovina, ipak, nije država bez programa koji su usmjereni na razvoj neformalnog obrazovanja i njegovu afirmaciju i djelovanje usklađeno sa modernim zahtjevima i interesima tržišta i pojedinaca. U današnje vrijeme poslodavci sve više traže od pojedinaca dokaze o posjedovanju znanja stečenih kroz neformalne oblike obrazovanja i obuke. Takav trend je došao i u Bosnu i Hercegovinu, gdje ovom segmentu poslodavci posvećuju posebnu pažnju prilikom angažiranja novih uposlenika.

Organizacije i institucije neformalnog obrazovanja u BiH, odnosno njihovi rukovoditelji, su postali svjesni činjenice da bi im uspostavljen sistem u toj oblasti djelovanja omogućio bolje uslove rada. Naime, postojao bi okvir koji bi štitila i iza kojeg bi stajala država, te ga samim tim priznala kao neophodan društveni sistem. Neophodno je što prije pristupiti procesu uvođenja funkcije planiranja u ovu oblast djelovanja u BiH, ako se želi napredak i prosperitet cijeloga društva.⁴⁴

⁴⁴ Kuka, Ermin, Menadžment u obrazovanju; Sarajevo 2012.; str. 105, 113, 121, 132

6. POIMANJE MEDIJSKE PISMENOSTI U BOSNI I HERCEGOVINI I U SVIJETU

Danas se svakome pruža mogućnost da njegova poruka bude pristupačna i vidljiva velikom broju ljudi, sve zahvaljujući napretku tehnologije i mogućnostima društvenih mreža. Svaki pojedinac je zapravo medij, iako često toga ni sam nije svjestan. Medijska pismenost je veoma apstraktna tema u Bosni i Hercegovini. No, nije strana činjenica da i djeca i odrasli uveliko uživaju u sadržajima koji im se putem medija plasiraju. O prednostima medijske pismenosti, korisnici bi trebali biti naučeni kroz svoje obrazovanje, no u Bosni i Hercegovini to nije slučaj kao u nekim razvijenijim zemljama.

Općepoznato je da u Skandinavskim zemljama, od samog predškolskog obrazovanja uče djecu da pristupaju, analiziraju, vrednuju, kreiraju i šalju poruke posredstvom medija. Dakle, riječ je o zemljama koje pridaju važnost medijskoj pismenosti. Mnogi stručnjaci zapravo ističu kako je medijsku pismenost potrebno razvijati kod djece od onoga trenutka kad se prvi put susretne sa medijima. Tako se u Finskoj medijska pismenost izučava i uključena je u nacionalni kurikulum koji se odnosi na obrazovanje djece od 10 mjeseci do 19 godina, odnosno od polaska u vrtić do završetka srednje škole. U osnovi je ideja da medijsko obrazovanje treba podržati mogućnosti djece da budu aktivni i izražavaju se u svojoj zajednici. Zato kurikulum propisuje da se djeca trebaju upoznati s različitim vrstama medija i da moraju imati prilike istraživati medije i stvarati medijske sadržaje kroz igru u sigurnom okruženju. Djecu se potiče i na promišljanje o medijskim sadržajima s kojima se susreću u životu, a kroz taj proces grade se temelji za vještine kritičkog sagledavanja medijskih sadržaja. 45

Kad je riječ o zemljama u regiji, Slovenija je u ovoj oblasti odmakla daleko ispred ne samo balkanskih nego i većine drugih evropskih država. Određeni aspekti medijske pismenosti zastupljeni su na svim nivoima formalnog obrazovanja u Sloveniji – od predškolskog do univerzitetskog. U Sloveniji je, slično kao i u većini drugih država u kojima je medijsko obrazovanje inkorporirano u kurikulum, medijsko obrazovanje u osnovnoj školi sastavni dio nastave iz drugih predmeta, dok je u srednjoj školi ponuđeno ili kao zaseban izborni predmet ili je integrisano u nastavu građanskog obrazovanja, sociologije i maternjeg jezika. Na učiteljskim studijima medijska kultura je obavezan predmet. Što se tiče sadržaja medijskog

⁴⁵ <https://www.medijskapismenost.hr/u-finskoj-temelje-za-medijsku-pismenost-gradimo-vec-kod-djece-od-10-mjeseci/>

obrazovanja, u osnovnoj školi prevladava pristup medijske reprezentacije stvarnosti u kojem je akcenat na analizi medijskih sadržaja u pogledu objektivnosti predstavljanja različitih grupa ljudi i pojava u društvu. Na nivou srednjeg i visokog obrazovanja fokus se pomjera na podsticanje društvene odgovornosti i participacije.⁴⁶ Medijska pismenost bi bila olakšavajuća okolnost za generacije koje su rođene i odrastaju u digitalnom okruženju, jer se oni danas kroz medije informišu, obrazuju, zabavljaju, socijalizuju te integrišu u društvo. Digitalizacija i pojava interneta je uveliko promjenila tok informisanja, no u bliskom omjeru je izgubljena pouzdanost tih informacija. Medijsko obrazovanje, kao i opća pismenost, dio je obrazovanja, obrazovnog sustava. Sama oblast obuhvata širok spektar aktivnosti da ju je potrebno izučavati detaljno i u kontinuitetu. Prema dosadašnjim istraživanjima, uočeno je da se u nastavnim planovima i programima obrazovnih institucija u BiH, izučavanju medijske pismenosti pridaje vrlo malo pažnje.

U oktobru 2020, Fond ujedinjenih nacija za djecu (UNICEF) u BiH i Regulatorna agencija za komunikacije (RAK) su sproveli istraživanje na nacionalno reprezentativnom uzorku djece i roditelja, čiji cilje je bio dobiti podatke o tome kako djeca pristupaju medijima, koje sadržaje gledaju/prate/slušaju/rade, koliko vremena provode uz različite medije, koja pravila postoje vezano za korištenje medija i kako roditelji vrše nadzor, te kako procjenjuju svoje znanje o medijima i iz kojih izvora uče o njima. Provedeno je u junu i julu 2020. godine na području cijele BiH.

Zaključeno je da djeca u BiH imaju na raspolaganju veliki broj informaciono-komunikacionih uređaja te da frekvencija i dužina korištenja pojedinih od njih ne zavise od uzrasta djeteta. Djeca svih uzrasta puno vremena provode pred ekranima (starija pretežno na društvenim mrežama, stranicama ili aplikacijama za razmjenu poruka i igrajući igrice, a mlađa gledajući televiziju), dok je npr. čitanje knjiga, slikovnica, stripova, novina i časopisa izrazito rijetko zastupljeno. Manji dio djece i roditelja svjestan je da dječije korištenje medija i informaciono-komunikacijskih tehnologija nije pod njihovom kontrolom i da (može da) ima (i) određeni negativni utjecaj. Roditelji su posebno rijetko upoznati sa mogućim štetnim posljedicama a psihičku dobrobit i moralni razvoj djece. Pravila o dječijem korištenju pojedinih informaciono-komunikacijskih uređaja postavlja smo dio roditelja, koji tek djelimično provode nadzor da li se postavljena pravila poštuju.⁴⁷

⁴⁶ <https://analiziraj.ba/2018/07/19/kako-do-kvalitetnog-medijskog-opismenjavanja/> (preuzeto 15.1.20. u 21:18)

⁴⁷ Medijske navike djece i stavovi roditelja – finalni izvještaj, UNICEF i RAK, Sarajevo, Oktobar 2020, str. 76

Također, postavlja se i pitanje koliko je medijima u interesu da promoviraju medijsku i informacijsku pismenost? Da li se profit lakše ostvaruje proizvodnjom i distribucijom jeftinih, nezahtjevnih sadržaja ili je rješenje u dugoročnom, kvalitetnom povezivanju sa publikom na temeljima medijske vjerodostojnosti? Vlasnici medija mogu imati različite odgovore na ovo pitanje. Mnogima od njih, zapravo, kako to zapaža Ivančić (2020), odgovara novinarstvo bez novinara, maksimalno propusni komunikacijski kanali između PR službi i publike oslobođeni novinarskih pravila i kritičkog propitivanja. Ipak, na kreatorima javnih politika je da se zapitaju da li žele takvu vrstu medija i novinarstva ili je moguće dizajnirati set mjera koji će medijsko okruženje oblikovati na drugačiji način.⁴⁸

7. ZASTUPLJENOST MEDIJSKE PISMENOSTI U INSTITUCIJAMA FORMALNOG OBRAZOVANJA U BOSNI I HERCEGOVINI

Prisustvo medijskog odgoja u obaveznim nastavnim planovima i programima za učenike osnovnih i srednjih škola značajan je faktor koji utječe na razinu medijske pismenosti. Iako se ne može tvrditi da bez prisustva medijskog odgoja u okviru obaveznog školovanja nije moguće imati medijski pismene građane, činjenica je da je cilj obaveznog školovanja razvoj temeljnih kompetencija svakog pojedinca, a medijska pismenost se danas nedvojbeno smatra jednom od temeljnih kompetencija, te bi stoga trebala biti neizostavan dio obaveznog obrazovanja.⁴⁹

⁴⁸ Džihana Amer, Uloga medija u promociji medijske i informacijske pismenost; Medijska i informacijska pismenost – istraživanje i razvoj, Sarajevo 2020; str. 40 i 41

⁴⁹ Tajčić Lea, Medijska pismenost u BiH, str. 55

7.1. MEDIJSKA PISMENOST U PREDŠKOLSKIM USTANOVAMA

Medijska pismenost u institucijama predškolskog obrazovanja još nije dovoljno zastupljena. No, kada je riječ o edukaciji polaznika predškolskih ustanova, ključno je educiranje njihovih odgajatelja i odgajateljica.

U kontekstu medijskog opismenjavanja djece koja pohađaju predškolske ustanove, dosta pažnje se pridaje crtanim filmovima, zatim različitim sadržajima kojima su izloženi a koji nisu primjereni njihovom kognitivnom i emotivnom razvoju koji mogu uzrokovati negativno ponašanje. Pozitivan primjer početničke prakse širenja značaja medijske pismenosti u ovoj oblasti obrazovanja je primjer iz Tuzle. Riječ je projektu Mediji za građane – građani za medije, koji je realiziran 2020. Informacije o samom projektu omogućila je prof. dr. sc. Zarfa Hrnjić Kuduzović, sa Filozofskog fakulteta Univerziteta u Tuzli. Naime, održano je pet radionica pod nazivom „Medijski odgoj predškolaraca“ u pet bh. gradova: Tuzli, Bihaću, Mostaru, Sarajevu i Zenici. Učestvovala su odgajateljice iz predškolskih ustanova ovih gradova, odnosno kantona. Na kraju projekta objavljen je i online Priručnik "Medijski odgoj predškolaraca: Priručnik za odgajatelje i odgajateljice u vrtićima".

Prema Zarfinom iskustvu kroz ovaj projekat, tokom organizacije i održavanja radionica odgajateljice su bile vrlo zainteresovane za edukaciju iz ove oblasti. „Prijavljivalo ih se više nego što smo mogli imati učesnica na radionici (još su radionice održavane subotom, tj. izvan radnog vremena). Vrlo su svjesne važnosti odgoja i obrazovanja djece o medijima već u najmlađem uzrastu jer su radeći s njima prepoznale probleme tipične za medijski zapuštenu djecu, a s kojima se suočavaju svakodnevno. Ovo spominjem iz razloga što bi projektima i aktivnostima MIP-a trebalo obuhvatiti i druge kategorije osim studenata i srednjoškolaca koji su dosad bili ciljna grupa većine projekata MIP-a u BiH. Ovdje prvenstveno mislim na djecu predškolskog i osnovnoškolskog uzrasta, zatim na roditelje, odgajatelje, nastavnike razredne i predmetne nastave. Koliko sam primjetila i odgajatelji i nastavnici su voljni učiti o tome, jer se u svom radu suočavaju s problemima koji su posljedica slabe medijske pismenosti djece (kao i odraslih) poput ovisnosti o online platformama, deficitu pažnje, cyber zlostavljanju itd., a tokom svog formalnog obrazovanja nisu imali priliku učiti o tome.“

Ovim projektom je:

- osposobljeno 105 odgajateljica za realizaciju odgojno-obrazovnih aktivnosti medijske pismenosti u ustanovama predškolskog odgoja i obrazovanja
- pripremljen i distribuisan online priručnik „Medijski odgoj predškolaraca: Priručnik za odgajatelje i odgajateljice u vrtićima“ s detaljno razrađenim aktivnostima i uputama za medijsko opismenjavanje djece predškolskog uzrasta, uključujući radionice za djecu i radionicu za roditelje (autorice: Zarfa Hrnjić Kuduzović i Vesima Čičkušić)
- stručno evaluirane i izabrane, te javno objavljene tri najbolje prakse medijskog odgoja u vrtićima u BiH

Ova radionica realizovana je uz podršku Europske Unije, a program edukacije obavljen je kroz neformalno obrazovanje odgajatelja i odgajateljica. Ovo je još jedan dobar primjer kako neformalno obrazovanje može unaprijediti formalno. Obzirom da je medijska pismenost jako slabo ili nikako integrisana u predškolsko obrazovanje, educiranje odgajatelja/-ica o tome je dobar početni korak za nadolazeće generacije.

7.2. MEDIJSKA PISMENOST U OSNOVNOJ ŠKOLI

Analizom Zajedničke jezgre nastavnih planova i programa za osnovne škole utvrđeno je da se medijski odgoj/medijska pismenost ne pojavljuje kao poseban predmet. Odgoj za medije naziva se medijskom kulturom i podučava se u okviru nastave maternjeg jezika. Također, izučava se u okviru predmeta Demokratija i ljudska prava, likovna kultura i informatika. Lea Tajić, autorka knjige „Medijska pismenost u Bosni i Hercegovini“ u svom istraživanju o zastupljenosti medijske pismenosti u nastavnim planovima i programima, iz 2013.godine, zaključuje da prisustvo odgoja za medije nije zadovoljavajuće ni u kvalitativnom ni u kvantitativnom smislu u osnovnoškolskom obrazovanju. Dodaje da je koncept izučavanja dosta zastario te da ne prati aktuelni razvoj medija, već fokus stavlja na medije kao što su televizija i film.⁵⁰

U okviru maternjeg jezika i književnosti, medijska pismenost se izučava na način da učenici znaju koje vrste televizijskog programa postoje, a nije važno da nauče kako da provjeravaju, kreiraju i dijele vijesti. Lekcije povezane sa medijskom kulturom unutar Okvirnog nastavnog

⁵⁰ Tajić Lea, Medijska pismenost u Bosni i Hercegovini, str. 58 i 59

plana i programa su formulisane na sljedeći način: Filmske vrste: igrani film (film za djecu); Izražajna sredstva djela ekrana (kadar, montaža, muzika), Osnovne vrste medija: štampani, elektronski; Novine, časopisi, strip, radio, televizija, internet (postanak i razvoj) itd. Ovako postavljene teme ni u obrazovnim ciljevima ne traže da djeca ovladaju medijskom pismenošću; sve se završava na početnom nivou znanja. Često, slučaj je da se medijski sadržaji pominju u projektima koji se odvijaju van nastave i ne vrednuju se ocjenama, npr. novinarske sekcije. Tu nastavnici koji vode sekcije osmišljavaju plan da bi kroz sekciju ostvarili neke ciljeve sa učenicima koji ju dobrovoljno pohađaju.⁵¹

Dakle, nastavni planovi i programi za osnovno obrazovanje u BiH ne nude adekvatnu edukaciju iz ove oblasti, već ju se samo obrađuje na pojedinim predmetima i to na vrlo niskoj i površnoj razini.

7.3. MEDIJSKA PISMENOST U SREDNJOJ ŠKOLI

U srednjim školama je zastupljenost tema koje se odnose na medijsko opismenjavanje još manja. Površno se spominje u programskim sadržajima B/H/S jezika u smislu poznavanja medijskih formata, vrednovanja informacija iz različitih medijskih izvora i korištenja medija za kreativno izražavanje. U nastavi informatike se pod medijskom i informacijskom pismenošću podrazumijeva isključivo digitalna pismenost, dok se u predmetu građansko obrazovanje/demokratija i ljudska prava razmatra uloga medija u demokratskim društvima. Iako je mali broj časova za teme iz oblasti medijske pismenosti razumljiv s obzirom na preopterećenost nastavnih programa za osnovne i za srednje škole, nedvojbeno je da on nije dovoljan za obrazovanost novih generacija o tome kako optimalno koristiti medije.⁵²

Od razvijenijih država, najbolji primjer je Finska jer su kritičko razmišljanje kao i informacijska pismenost postali temeljna osnova nacionalnog kurikuluma od 2016. godine. Finska ima za cilj osigurati da svako, od učenika do političara, može prepoznati lažne informacije i dati svoj doprinos borbi protiv njih. Novi kurikulum je dio jedinstvene, cjelovite, strategije koju je razvila finska vlada nakon 2014. godine, kad su se u toj zemlji iz susjedne Rusije počele plasirati lažne vijesti, zbog čega je vlada shvatila da je nastupila tzv.

⁵¹ Ibrahimbegović-Tihak, Vanja; Medijska pismenost u digitalnom dobu; Internews Sarajevo, 2015.; str. 115

⁵² <https://analiziraj.ba/2018/07/19/kako-do-kvalitetnog-medijskog-opismenjavanja/> (preuzeto 15.1.20. u 21:22)

post-činjenično (post-fact) vrijeme. Razvijanje otpornosti na fake news se stoga posmatra gotovo kao pitanje civilne zaštite, ključna tačka cjelovite sigurnosne politike u Finskoj.⁵³

7.4. MEDIJSKA PISMENOST U VISOKOŠKOLSKIM OBRAZOVNIM PROGRAMIMA

I sami obrazovni stručnjaci i nastavnici ocjenjuju da medijski odgoj nije na odgovarajući način zastupljen u obaveznim nastavnim planovima i programima. Edukacija nastavnika za medijski odgoj nije na odgovarajućem nivou, nastavnici ne moraju obavezno proći edukaciju iz medijskog odgoja, već to uveliko ovisi o njihovim afinitetima i ponudi fakulteta na kojim se obrazuju.⁵⁴

Medijsko opismenjavanje mora početi opismenjavanjem nastavnika u ovoj oblasti, kako bi oni dalje mogli kvalitetno prenositi stečeno znanje na svoje učenike. Dakle, ovo je dovoljan razlog da medijska pismenost bude integrisana u visokoškolsko obrazovanje. U Bosni i Hercegovini, prema posljednjim istraživanjima iz 2012. godine, postoji 44 privatne i javne, licencirane visokoškolske ustanove. Medijska pismenost je u javnim visokoškolskim ustanovama zastupljena u određenoj, ali nedovoljnoj mjeri. Nastavak je ovo tvrdnje da se medijska pismenost ne izučava dovoljno niti u kontinuitetu u kojem je to potrebno. Na fakultetima na kojima se izučavaju mediji i komunikacije, medijska pismenost je najčešće zastupljena kroz redovne ili izborne predmete na prvom ili drugom ciklusu studija. U Bosni i Hercegovini, mediji i novinarstvo se izučavaju na pet javnih fakulteta koji su u *Sarajevu*, *Banjaluci*, *Mostaru*, *Tuzli* i *Istočnom Sarajevu*. Također, moguće ih je izučavati na četiri privatna fakulteta, u gradovima Travnik, Banjaluka, Međugorje i Brčko. Na studiju novinarstva u *Mostaru*, medijska pismenost se izučava u prvom ciklusu studija, kao redovan predmet. Na fakultetu političkih nauka u *Sarajevu*, na Odsjeku za komunikologiju, što podrazumijeva Žurnalistiku i Poslovno komuniciranje, medijska pismenost se ne izučava kao zaseban predmet. No, trenutno se medijska i informacijska pismenost izučava na ovom fakultetu na Odsjeku za sigurnosne i mirovne studije, kao poseban, redovan predmet na prvom ciklusu studija. Na Fakultetu političkih nauka u *Banjaluci*, na Novinarstvu i komunikologiji, medijska pismenost se izučava u sedmom semestru dodiplomskog studija. Na drugom ciklusu studija, u okviru studijskog programa izučava se predmet Analiza medija, što

⁵³ <https://analiziraj.ba/2020/02/03/finska-djecu-uci-borbi-protiv-laznih-vijesti/>

⁵⁴ Tajčić, Lea, Medijska pismenost u Bosni i Hercegovini, str. 64

je značajan segment medijske pismenosti te igra ulogu u prikupljanju znanja i sposobnost iz ove oblasti. U *Tuzli*, novinarstvo se izučava na Filozofskom fakultetu, kao i u Istočnom Sarajevu. U *Istočnom Sarajevu*, na studiju Novinarstva, medijska pismenost je zaseban predmet na četvrtoj godini prvog ciklusa studija, dok ju u *Tuzli* studenti Žurnalistike pohađaju već na prvoj godini studija. Dodatno se ova oblast izučava i na Univerzitetu u Zenici, na studiju Kulturologije. Jasno je da se ova oblast još uvijek razvija i uspostavlja kao zasebna cjelina u sklopu visokoškolskog obrazovanja. U ovom slučaju ne smijemo zanemariti činjenicu da sve što se plasira putem medija ima utjecaja i odnosi se na brojne znanstvene discipline, te bi stoga bilo dobro da medijsku pismenost poznaje i onaj ko ju ne izučava u sklopu svog studija.⁵⁵

Institut za razvoj i društvena istraživanja pri Fakultetu političkih nauka krajem 2020. godine izdao elektronsku publikaciju „Medijska i informacijska pismenost: istraživanje i razvoj“.

Fakultet političkih nauka i Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu saraduju na aktivnostima promicanja medijske i informacijske pismenosti u BiH.

Univerzitet u Sarajevu kroz saradnju Fakulteta političkih nauka i Katedre za bibliotekarstvo Filozofskog fakulteta, Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine i Državna komisija za saradnju Bosne i Hercegovine sa UNESCO-om organizirali su 23. aprila 2018. godine konsultacije o politikama i strategijama medijske i informacijske pismenosti u Bosni i Hercegovini.

Cilj konsultacija jest podsticanje međusektorske rasprave o medijskoj i informacijskoj pismenosti u Bosni i Hercegovini kako bi se pokrenuo proces artikulacije strategije i politika o integraciji medijske i informacijske pismenosti, te adekvatno uključivanje u sistem formalnog i neformalnog obrazovanja. Doprinos konsultacijama su dali brojni sudionici iz relevantnih sektora koji tragaju za novim, kreativnim i održivim mjerama unapređenja medijske i informacijske pismenosti. Komentari i sugestije sudionika konsultacija bit će uvrštene u završnu verziju studije o medijskoj i informacijskoj pismenosti u Bosni i

⁵⁵ Pisano na osnovu istraživanja MediaCentra - <https://media.ba/bs/magazin-novinarstvo/medijska-i-informacijska-pismenost-izucava-se-kao-predmet-na-univerzitetima-u>

Hercegovini, uključujući preporuke za unapređenje i razvoj politika i strategija medijske i informacijske pismenosti.⁵⁶

8. ZASTUPLJENOST MEDIJSKE PISMENOSTI U NEFORMALNOM OBRAZOVANJU

Kada spominjemo neformalno obrazovanje, značajne su nevladine organizacije koje imaju važnu ulogu u unapređenju medijske pismenosti. Većina sprovedenih aktivnosti u BiH u oblasti medijske pismenosti, rezultat je rada nevladinih organizacija. Postoji par organizacija koje su aktivne u radu na poboljšanju medijske pismenosti u Bosni i Hercegovini, pojedinaца koji ju promiču djelovanjem kroz nevladine organizacije ili pak obrazovne institucije, obrazujući svoje učenike ili njihove profesore kako bi oni dalje samostalno djelovali u ovoj oblasti.

Preciznije, činjenica je da nema mnogo organizacija koje se isključivo bave ovom oblašću. U BiH, najčešće omladinske organizacije s vremena na vrijeme rade projekte medijske pismenosti ili su to medijske organizacije koje rade s mladima.

U neformalnom obrazovanju, medijsku pismenost je moguće promicati kroz organizovanje različitih seminara, konferencija, radionica, kurseva i slično, kako bi se polaznici mogli posvetiti evaluaciji i kritičkoj analizi medijskih sadržaja. Neformalno obrazovanje doprinosi razvoju kompetencija, rješavanju problema, a posebno razvoju kritičkog mišljenja, komuniciranja i kreativnosti što je ključno za medijsku pismenost. Metodama učenja, neformalno obrazovanje može samo doprinjeti i unaprijediti, odnosno poboljšati znanje stečeno formalnim obrazovanjem. No, u oba slučaja, pojedinac se obrazovanjem dodatno usavršava, odnosno osigurava svoj lični i profesionalni razvoj.

Razvoj medijske pismenosti u BiH nalazi se uglavnom u rukama različitih nevladinih i međunarodnih organizacija, koje svojim projektima nastoje razviti svijest o značaju ove teme, organizovati edukacije za nastavnike i studente te podstaći vlast na to da uloži više napora u kreiranju boljih uslova za razvoj medijske pismenosti. Ipak, ono što je sigurno jeste da će BiH u budućnosti na putu ka EU morati posvetiti veću pažnju medijskoj i informacijskoj

⁵⁶ Preuzeto 12. Januara 2021. <https://fjn.unsa.ba/b/8584-2/>

pismenosti, posebno kroz 10.poglavlje Pravne stečevine EU – Informacijsko društvo i mediji (Hodžić, 2018).

U svom djelu „Medijska pismenost u Bosni i Hercegovini“ iz 2013. godine, autorka Lea Tajić je nabrojala par nevladinih organizacija koje se bave unapređenjem medijske pismenosti. To su *Mediacentar Sarajevo, Medijske inicijative, Internews u BiH, Fondacija Jedan svijet – platforma za Jugoistočnu Evropu, Fondacija Schuler Helfen Leben, Omladinska novinska asocijacija u BiH, Save the Children, Abrašmedia, Civitas, te Međunarodni forum solidarnosti Emmaus*. Prema izvršenoj anketi, utvrđeno je da više od polovine ispitanih nevladinih organizacija fokus stavlja na razvijanje kompetencije za analizu i evaluaciju medija i medijskih sadržaja. U nešto manjoj mjeri su prisutni osiguravanje pristupa medijima i razvijanje sposobnosti komuniciranja putem medija, zaključuje autorka. U tom momentu, ciljna grupa aktivnosti su bili pretežito mladi do završetka visokoškolskog obrazovanja, potom u manjoj mjeri odrasli i djeca, dok starije grupe nisu nikako zastupljene.

Krajem 2020-te, Udruženje BH Novinari provelo je istraživanje „Kapaciteti nevladinih organizacija i udruženja građana u oblasti medijske pismenosti“, koje je za cilj imalo utvrditi nivo medijske pismenosti u organizacijama civilnog društva, te utvrditi njihovo znanje i mehanizme za edukaciju lokalnog stanovništva o medijima. Obuhvaćeno je 48 organizacija sa područja BiH koje se bave građanskim aktivizmom, demokratijom, ljudskim pravima i društvenim pitanjima. Najveća prepreka za unapređenje medijske pismenosti unutar navedenih organizacija predstavlja nedostatak vremena, kao i nedostatak novčanih sredstava.

Neke od organizacija koje rade na promicanju medijske pismenosti u BiH kroz programe neformalnog obrazovanja:

1. Društvo za medijsku kulturu Mostar (Hercegovačko-neretvanska županija)
2. Asocijacija Mediana – Asocijacija za medijsku edukaciju, demokratizaciju i istraživanja), Tuzla
3. MediaCentar (Sarajevo)
4. BH Novinari (Sarajevo)
5. Internews (Sarajevo)
6. Karike (Sarajevo)
7. Humanity in action (Sarajevo)
8. Proni Youth – Centar za omladinski razvoj

9. „Naša djeca“ i Radio Active (Zenica)
10. Prijatelji Srebrenice (Srebrenica)
11. Omladinski centri (Kalesija, Zvornik)
12. Kwart (Prijedor)
13. Centar za kritičko mišljenje (Mostar)

Na državnom nivou djeluje Regulatorna agencija za komunikacije (RAK), sa sjedištem u Sarajevu. Jedan od ciljeva RAK-a je kontinuiran razvoj medijskih sloboda za dobrobit građana i društva u cjelini.

Dodatno, aktuelni su web portali koji na osnovu svojih analitičkih tekstova rade na promicanju medijske pismenosti, razumijevanju medija i medijskih sadržaja. To su, npr. portali Analiziraj.ba, Raskrinkavanje.ba, Istinomjer.

8.1 PRIMJERI DOBRE PRAKSE PROMICANJA MEDIJSKE PISMENOSTI KROZ LIČNI ANGAŽMAN U OBRAZOVANJU

U nastavku, fokus će biti na pojedincima koji kroz svoje djelovanje u formalnom i neformalnom obrazovanju promiču medijsku pismenost.

Odgovorili su na sljedeća pitanja:

- 1. Kakvo je Vaše mišljenje o trenutnoj zastupljenosti medijske pismenosti u formalnom obrazovanju?*
- 2. Kakvo je Vaše mišljenje o trenutnoj zastupljenosti medijske pismenosti u neformalnom obrazovanju?*
- 3. Šta je Vaša trenutna preporuka između ovo dvoje? Da li je u ovom momentu formalno ili neformalno obrazovanje adekvatnije za razvoj medijske pismenosti?*

8.1.1 Doc. Ivana Sivrić – Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru i Društvo za medijsku kulturu Mostar

Ivana Sivrić, docentica na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Mostaru i predsjednica Društva za medijsku kulturu Mostar, bavi se promicanjem medijske pismenosti kroz obje vrste obrazovanja.

Društvo za medijsku kulturu je jedina nevladina organizacija na području Hercegovačko-neretvanske županije koja se u integralnom obliku bavi medijskom pismošću. Udruženje je fokusirano na edukaciju građana Bosne i Hercegovine o medijskoj i komunikacijskoj kulturi, a sve u cilju ostvarivanja bolje društvene i medijske participacije pojedinca u društvenoj zajednici. Cilj udruge je poticanje razvoja osviještenih korisnika koji se s razumijevanjem i kritičkim i kreativnim stavom koriste medijskim sadržajima koje sami odabiru.

Cilj Društva je sustavna edukacija svih građana, s posebnim osvrtom na djecu i mlade bez obzira na vjersku i nacionalnu pripadnost, o medijskoj kulturu i masovnoj komunikaciji, predavanja o medijima, medijskoj pismenosti, provedba edukativnih radionica prije svega u školama, fakultetima, bibliotekama, ali i drugim javnim institucijama, provođenje znanstvenih i stručnih istraživanja, suradnja sa domaćim i međunarodnim udruženjima koja imaju isti ili sličan program edukacije.

Društvo za medijsku kulturu čine stručnjaci za medije, medijski djelatnici, odgajatelji, učitelji, pedagozi i studenti.

Obzirom na Ivanino iskustvo, zanimalo me njeno mišljenje o trenutnoj zastupljenosti medijske pismenosti u formalnom sistemu obrazovanja, neformalnom sistemu obrazovanja, te koji od ova dva sistema obrazovanja je u ovom momentu adekvatniji za podizanje medijske pismenosti.

Društvo za medijsku kulturu je provelo istraživanje 2019. godine, u šest osnovnih škola u Hercegovačko-neretvanskoj županiji, koje je pokazalo da djeca ali i njihovi nastavnici površinski promatraju pojam i definiraju ga kao strategiju u borbi protiv medija. Iako medijska pismenost postavlja kritičko pitanje o utjecaju medija i tehnologije, zaključuje da to nije anti-medijski pokret. Umjesto toga predstavlja koaliciju zabrinutih pojedinaca, organizacija (nastavnici, vjerske zajednice, zdravstveni radnici, grupe građana, medijskih djelatnika) koji traže načine kako pojasniti ambivalentnu medijsku ulogu i naučiti pojedinca (djecu i mlade- prije svega) kako medije koristiti za svoje potrebe, a ne da ih mediji dezorijentiraju i s njima manipuliraju. Dodatno zaključuje kako je medijska pismenost nedovoljno zastupljena u formalnom obrazovanju, a sva relevantna istraživanja i stručnjaci u regiji i kod nas pokazuju da je potreba i sustavan pristup edukacije mladih o tehnologijama, medijima i odgoju za nove medije jedino rješenje za kvalitetno obrazovano, zdravo i pismeno društvo. Prema tome, medijska pismenost bi se morala pronaći/podrazumijevati u sustavu obrazovanja mladih, ali ne kao što je danas (dijelom kroz materinji jezik, tjelesnu kulturu ili informatiku), već kao poseban nastavni predmet. Zadatak je da aktivnostima i radom pridonosimo većoj svijesti o potrebi medijske pismenosti u školstvu i nadamo se da će u skorijoj budućnosti nadležne institucije, ministarstva to i prepoznati.

Na pitanje koja vrsta obrazovanja (formalno ili neformalno) je u ovom momentu adekvatnija za podizanje medijske pismenosti, odgovara kako bi s obzirom na vrijeme i okolnosti primjerenije bilo formalno se obrazovati o medijskoj pismenosti ali je za sada u Bosni i Hercegovini jača angažiranost civilnog sektora. Dodaje kako je naš formalno-obrazovni sustav složen i nije podložan promjenama pa je zato i ovaj proces spor i dugotrajan, ali se nada promjenama u skorijoj budućnosti koje bi se mogle desiti uz podršku obrazovnih institucija i stručnih pojedinaca.

8.1.2 Vuk Vučetić – Filozofski fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu

Vuk Vučetić je doktor komunikoloških nauka i radi na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Istočnom Sarajevu. Njegova sfera interesovanja su masovni mediji, medijska pismenost, novi mediji, društvene mreže, političko komuniciranje, kao i uloga savremenih medijskih tehnologija u društvu.

Na osnovu vlastitog iskustva u polju obrazovanja, Vuk ističe da u formalnom obrazovanju situacija nije na zadovoljavajućem nivou u BiH kada je zastupljenost medijske pismenosti u pitanju. Iako se gotovo na svim javnim univerzitetima u BiH izučava medijska pismenost problem je što je obično to rezervisano za studente novinarstva ili komunikologije, koji se na ovaj ili onaj način susreću sa različitim segmentima medijske pismenosti kroz široku lepezu različitih postojećih predmeta na svojim studijskim programima kao što su propagandno komuniciranje, osnove novinarstva, politički marketing i sl. S tim u vezi smatra da bi ciljna grupa medijske pismenosti trebalo da budu i studenti sa drugih studijskih programa, što naravno uključuje i studente tehničkih nauka, a ne samo društveno humanističkih. U srednjem i osnovnom obrazovanju stanje je je čak i lošije nego u visokom obrazovanju. Ne postoji poseban predmet medijska pismenost, već se samo u tragovima mogu prepoznati neki elementi medijske pismenosti u okviru predmeta kao što su demokratija i ljudska prava, maternji jezik i sl. Jasno je da je gotovo nemoguće očekivati uvođenje posebnog predmeta medijska pismenost, koji bi sigurno dodatno opteretio nastavnike i profesore u srednjim i osnovnim školama, ali svakako da bi bilo potrebno u okviru postojećih predmeta uvrstiti segmente koji se tiču medijske ali i informacione pismenosti.

Tvrđi da je situacija u neformalnom obrazovanju nešto bolja nego u formalnom, ako pod neformalnim podrazumijevamo različite seminare, radionice i sl. Postoji niz različitih nevladinih organizacija koje promovišu medijsku pismenost. Aktivnosti nevladinih organizacija su pohvalne jer omogućuju razvijanje svijesti o značaju medijske pismenosti ne samo među studentskom populacijom već i među roditeljima, drugim nevladinim organizacijama i sl. Inače roditelji, uz mlade, predstavljaju glavnu ciljnu grupu medijskog opismenjavanja. Naime, medijski pismeni roditelji će lakše razvijati neophodne medijske kompetencije kod svoje djece. Sistemska i dugoročna saradnja između institucija formalnog obrazovanja i nevladinih organizacija je ono što bi moglo biti podignuto na jedan viši nivo. Ovako možemo konstatovati postojanje velikog broja različitih aktivnosti ali koje nisu dobro

uvezane. Vrlo su pohvalne aktivnosti Regulatorne agencije za komunikacije BiH koja od početka 2020. godine ulaže dodatne napore kako bi kreirala mrežu različitih aktera koji bi zajednički radili na podizanju svijesti o značaju medijske pismenosti, izradi didaktičkih materijala i slično.

Dodatno, smatra da je jedino uz jedan sistemski pristup i saradnju svih aktera moguće uticati na podizanje svijesti o značaju medijske pismenosti, pogotovo kod donosioca odluka, kako bi medijska pismenost bila značajnije (ne u kvantitativnom, već u kvalitativnom smislu) prisutna u postojećim kurikulumima. Ovo se pogotovo odnosi na osnovno i srednje obrazovanje. Takođe pohvalno je to što od 2019. godine u BiH funkcioniše Savjetodavna grupa institucija, organizacija i pojedinaca aktivnih u oblasti medijske i informacione pismenosti u BiH koja ima za cilj promociju medijske i informacione pismenosti.

Trenutno su najzastupljenije jednodnevne ili dvodnevne radionice o medijskoj i informacionoj pismenosti koje su namjenjene mladim ljudima.

8.1.3 Anida Sokol – MediaCentar Sarajevo

Anida Sokol je istraživačica i koordinatorica istraživačkih projekata u MediaCentar Sarajevo. Radi kao predavačica na Internacionalnom Univerzitetu Burch u Sarajevu, gdje predaje predmet Politika i mediji.

Zajedno sa kolegicom Sanelom Hodžić, 2019. je objavila rezultate istraživanja pod nazivom „Surfanje po tankom ledu: Mladi, mediji i problematični sadržaji“.

Anida tvrdi da je iz brojnih istraživanja, nastavnih planova i programa i iskustava nastavnika i učenika moguće vidjeti da medijska pismenost gotovo nikako nije zastupljena u srednjem i osnovnom obrazovanju u BiH. U pojedinim predmetima učenici uče o medijskoj kulturi - naprimjer šta je to televizija, šta je internet - ali bez kritičke propitivanja i analize medijskih sadržaja. Dodaje da se u stranim jezicima učenici više susreću sa medijskom pismenošću, naročito zato što se koristi noviji materijali. Predmet medijska pismenost zastupljen je na odsjecima žurnalistike ali njega ne prate i drugi studenti, kao naprimjer oni koji se obrazuju za nastavnike, što je izuzetno važno.

Medijska pismenost je sve više zastupljena u neformalnom obrazovanju, radionicama i treninzima koji vode organizacije civilnog društva i sve više novca se usmjerava na ove aktivnosti od donatora. Međutim, ove aktivnosti su kratkoročne, njih prolazi samo manji broj polaznika i nije poznat njihov učinak.

Anida smatra kako je potrebno naći sistemsko rješenje i medijsku pismenost uvesti u formalno obrazovanje, međutim zbog administrativnih podjela u BiH promjene u obrazovanju je jako teško uvesti. Zbog toga misli da je važna uloga civilnog sektora i da je potrebno raditi što više aktivnosti iz oblasti medijske pismenosti. Pored toga, svaki nastavnik/edukator/profesor može se sam edukovati i posvetiti određene časove medijskoj pismenosti, a materijala na internetu je mnogo.

Iz navedenih intervjuova moguće je izvući neke karakteristike na koje su ukazali sagovornici:

1.	Površan je pristup medijima i medijskoj pismenosti, kako mladih tako i odraslih (roditelja i nastavnika).
2.	Medijska pismenost je nedovoljno zastupljena u formalnom obrazovanju, posebno u osnovnom i srednjem obrazovanju.
3.	Potreban je sustavan pristup edukacije mladih o tehnologijama, medijima i odgoju za nove medije.
4.	Trenutno je u BiH jača angažiranost civilnog sektora u educiranju o medijskoj pismenosti, ali bi se o ovome bilo primjerenije educirati sustavno kroz formalno obrazovanje.
5.	Aktivnosti civilnog sektora omogućuju razvijanje svijesti o značaju medijske pismenosti ne samo među studentskom populacijom već i među roditeljima, drugim nevladinim organizacijama i sl.
6.	Potrebna je sistemska i dugoročna saradnja između institucija formalnog i neformalnog obrazovanja.
7.	Strani donatori sve više podržavaju aktivnosti medijskog opismenjavanja u BiH.

8.1.4 Savjetodavna grupa institucija, organizacija i pojedinaca aktivnih u oblasti medijske i informacijske pismenosti u BiH

U januaru 2019., u Sarajevu je formirana Savjetodavna grupa i usvojen je nacrt teksta Deklaracije o značaju medijske i informacijske pismenosti u BiH. Formirana je od strane stručnjaka iz relevantnih sektora za razvoj medijske i informacijske pismenosti koji tragaju za novim, kreativnim i održivim mjerama unapređenja medijske i informacijske pismenosti u Bosni i Hercegovini. Inicirana je od strane Fondacije za razvoj medija i civilnog društva „Mediacentar“ i Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Čine ju predstavnici sektora civilnog društva, medija, institucija odgovornih za obrazovanje, kulturu, medije i komunikacije, predstavnici IT sektora i svi zainteresovani koji svojim znanjem i iskustvom mogu doprinijeti razvoju dugoročnih i sistemskih rješenja koja će odgovoriti na potrebe građana i građanki BiH u domenu medijske pismenosti. Grupa je osnovana sa ciljem da razviju strateške dokumente, politike i prakse koje mogu unaprijediti medijsku i informacijsku pismenost u BiH, te da bi se identifikovale sve aktivnosti iz ove domene koje se trenutno odvijaju u našoj zemlji.

Formiranje i rad neformalne Savjetodavne grupe podržava Evropska unija kroz regionalni projekat "Mediji za građane - građani za medije" koji u BiH provodi Fondacija Mediacentar Sarajevo i projekat „Izgradnja povjerenja u medije u Jugoistočnoj Evropi i Turskoj“, koji provodi Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu.⁵⁷

⁵⁷ <https://media.ba/bs/vijesti-i-dogadaji-vijesti/formirana-savjetodavna-grupa-institucija-organizacija-i-pojedinaca> (preuzeto 12.10.2020. u 22:03)

8.1.5 Lokalni nivo – nevladina organizacija u Zenici

Udruženje za brigu i opšta prava djece "Naša djeca" Zenica i Radio Aktiv

Udruženje „Naša djeca“ nastalo je davne 1992. godine u Zenici gdje djeluje sve do danas. 2012. godine, u sklopu udruženja, počeo je djelovati radio Active Zenica, koji je prvi bh. community radio čiji program u potpunosti vode i uređuju djeca i mladi. Po definiciji „community radio“ je okrenut zajednici i prilagođen je određenoj skupini ljudi. „U našem slučaju to je riječ o djeci i mladim koji žele da se njihov glas čuje.“ piše u rubrici „o nama“ na zvaničnoj web stranici. Radio je nastao 2011. godine nakon dozvole od Regulatorne agencije za komunikacije.

Pored brojnih aktivnosti, organizuju veliki broj javnih događaja poput panel diskusija, okruglih stolova, debatnih takmičenja na teme koje su zanimljive upravo ciljnoj grupi – djeci i mladima.

Udruženje „Naša djeca“ Zenica, dio je Savjetodavne grupa institucija, organizacija i pojedinaca aktivnih u oblasti medijske i informacijske pismenosti u BiH. Kroz projekat sarajevskog Mediacentra „Građani za medije, mediji za građane“, imali su priliku da u svojoj zajednici realizuju svoj projekat „Aktivni RadiYo Građani“, koji je trajao od juna 2019. do januara 2020.

O aktivnostima Udruženja, radija i pomenutom projektu, razgovarala sam sa urednicom radija Active, Enom Čaušević, koja je aktivna od 2016. godine. Kako tvrdi, Udruženje na promicanju medijske pismenosti počinje raditi aktivno tek zadnje dvije godine, jer tema postaje sve aktuelnija. Dakako, pored mladih i zaštite dječijih prava, fokus njihovog djelovanja jesu mediji iz čega se radio i razvio. Obzirom da program vode i uređuju mladi članovi, pružena im je prilika da analitički pristupaju, kreiraju i putem medija plasiraju sadržaj, što svakako jeste rad na medijskom opismenivanju mladih ljudi.

Cilj njihovog projekta „Aktivni RadiYo Građani“ bio je umanjiti problem nedovoljno razvijene medijske i informacijske pismenosti na području grada Zenice. Tokom osam mjeseci realizacije projekta, svakog mjeseca realizovane su radioemisije u programu RadiYa “Active” u kojima su razgovarali sa ekspertima iz sfere medija, a sve sa ciljem približavanja uloge medija u društvu i široj javnosti. Odmah nakon emitiranja emisija, bile su realizovane i panel diskusije otvorene za javnost na kojima su se gosti dotakli različitih tema koje su bitne

za medijsko opismenjavanje i odgovornost svih aktivnih građana. Finalni rezultat projekta je kratki film “Mediji i ja” , u kojem su sadržane poruke eksperata i koje, svakom pojedincu mogu pomoći za bolje snalaženje u svijetu medija. Tokom šest mjeseci, svakog mjeseca u radioemisiji je razgovarano s ekspertima iz sfere medija s ciljem približavanja uloge medije u društvu i široj javnosti. Kompletan koncept emisija je pripremio tim mladih. Neposredno nakon radioemisije, svaki mjesec je organizovana panel diskusija otvorenu za javnost u našoj organizaciji, gdje je razgovarano o glavnim temama o kojima se govorilo u emisiji i kako bi se proširila centralna poruka prethodne emisije. Obradene teme su sloboda izražavanja, fake news, medijsko pravo, utjecaj lažnih vijesti na emocije, itd. Kao finalni produkt projekta realizovan je dokumentarni film, koji sadrži sve ključne teme iz radioemisija, analize i mišljenje eksperata i ranije objavljene kratke video filmove.

9. ZAKLJUČAK

Putem medija, javnosti se prenose sadržaji koji imaju utjecaja na njihovu svakodnevnicu. Taj sadržaj pomaže pojedincu da bude informisan o dešavanjima i promjenama, kako na lokalnom tako i na globalnom nivou. Razvijenost medija, odraz je razvijenosti jednog društva, posebno iz razloga što živimo u modernom, digitalnom dobu koje je odlikovano novim medijima i koje se karakteriše kao kompjutersko doba. Ti isti mediji, utječu na svakog pojedinca, kratkoročno ili dugoročno. Utjecaj je veći i lošiji što je pojedinac manje medijski pismen, posebno kada su u pitanju mlađe dobne skupine koje još uvijek nisu dovoljno razvile kritičko razmišljanje. Sa druge strane, prednost je biti dio modernog, digitalnog doba, zbog mnoštva olakšavajućih okolnosti. Svijet je postao globalno selo i mnoštvo informacija i sadržaja nam je na dohvat ruke, lakše se educiramo i razvijamo sposobnosti. No, brze promjene koje se dešavaju u segmentu medija i komunikacija, postaju izazov za društvo koje nije obrazovano za pravilnu upotrebu istih. Promjene u obrazovnom sistemu predstavljaju njegovo glavno pogonsko sredstvo i snagu razvoja i usklađivanja modernim društvenim tokovima. Svijet i način života se mijenjaju, tehnologija napreduje a uz nju stasaju mlade generacije, no obrazovni sustav BiH ne nudi ništa novo što je u skladu sa trenutnom realnošću u aspektu razvijenosti medija i njihove svakodnevne upotrebe.

U ovom istraživanju, bavila sam se i korijenom samog problema, odnosno pitanjem zašto obrazovni sustav u BiH nije sklon promjenama. Kako navodi Nenad Veličković, neki od razloga su: tri nacionalizma u BiH i podjele, ministarstva i pedagoški zavodi su pod stranačkom kontrolom (produžena su ruka vlasti umjesto da zastupaju glas struke i interese djece), nedovoljan angažman i zainteresiranost direktora, nastavnika i roditelja.

Dalje, država BiH je u tranziciji, mnogi segmenti društva su nesređeni i ispolitizirani, pa tako i obrazovni. Politički sistem, te organizacijsko-teritorijalna uređenost su jako složeni. U Federaciji Bosne i Hercegovine nadležnost obrazovanja se nalazi na kantonalnom nivou, a u Republici Srpskoj je centralizirana na entitetskom nivou s veoma malim ovlastima nižih nivoa upravljanja. Uz sve to, tu je i Brčko Distrikt koji funkcioniše kao još jedna samostalna administrativna jedinica (od 1999. godine). Stoga su, na osnovu unutrašnje teritorijalne organizacije, nastala i tri paralelna obrazovna sistema zasnovana na etničkim podjelama. Vladajuće nacionalne partije opiru reformama i koriste postojeće stanje da kroz etnički

razdvojeno školstvo i etnocentrične nastavne programe promoviraju vlastite nacionalističke principe. U takvom ambijentu, malo je volje i prostora za promjene.

Potvrđivanje hipoteza:

GENERALNA HIPOTEZA: *Medijska pismenost u obrazovnom sistemu BiH nije zastupljena u mjeri koja bi trebala odgovarati savremenim potrebama bh. društva i njegovog prilagođavanja svjetskim tokovima*

Medijska pismenost se danas smatra jednom od temeljnih kompetencija svakog pojedinca, te bi trebala biti neizostavan dio obaveznog obrazovanja. U ***formalnom sistemu obrazovanja***, medijska pismenost nije dovoljno zastupljena u nastavnim planovima i programima, tek u ponekim vannastavnim aktivnostima, tzv. sekcijama na koje se učenici prijavljuju dobrovoljno. Također, ukoliko se obrađuje na pojedinim predmetima, to je na vrlo površnom nivou i učenici ne stiču sve potrebne vještine. Kako medijska pismenost trenutno nije zastupljena u programima predškolskog obrazovanja, pokazala se važnom edukacija odgajatelja jer se oni u svom radu suočavaju s problemima koji su posljedica slabe medijske pismenosti djece poput ovisnosti o online platformama, nedostatku pažnje, cyber zlostavljanju itd. Tako je 2020. godine realiziran projekat „Mediji za građane – građani za medije“, kada je održano 5 radionica pod nazivom „Medijski odgoj predškolaraca“ u 5 bh. gradova: Tuzli, Bihaću, Mostaru, Sarajevu i Zenici. Dakle, ovo je primjer angažmana nevladinog sektora i podrške Evropske Unije, da se odgajatelji educiraju o medijskom odgoju predškolaraca u BiH, dalje aktivnosti ostaju na njima samima, kako će se i u kojem procentu posvetiti ovoj značajnoj temi. Sve ostaje na njihovoj volji prenošenja stečenog znanja, ali i dalje ne postoji nikakav sistem, podrška niti okvir koji će biti polazna tačka za razvoj ove teme među djecom predškolskog uzrasta. Prema dosadašnjim istraživanjima, medijska pismenost se u nastavnim planovima i programima osnovnih škola ne pojavljuje kao poseban predmet. Najčešće se podučava u okviru nastave maternjeg jezika, te predmeta kao što su demokratija i ljudska prava, likovna kultura i informatika. Izučava se na površnom i zastrajelom nivou, te ne prati trenutni razvoj medija, već fokus stavlja na klasične medije kao što je npr. televizija. U srednjim školama se također izučava u okviru predmeta maternjeg jezika, informatike te

demokratije i ljudskog prava; na još manjem nivou nego što je to u osnovnim školama. Medijska pismenost je u javnim visokoškolskim ustanovama zastupljena u određenoj ali nedovoljnoj mjeri. Najčešće se izučava na fakultetima na kojima se izučavaju mediji i komunikacije, bivajući zastupljena kroz redovne ili izborne predmete na I ili II ciklusu studija. Malo je primjera gdje se zapravo izučava kao zaseban predmet. To je na studiju novinarstva u Mostaru na prvom ciklusu studija; na Odsjeku za sigurnosne i mirovne studije Fakulteta političkih nauka u Sarajevu tokom prvog ciklusa studija; u Banjaluci na Fakultetu političkih nauka tokom sedmog semestra dodiplomskog studija; u Istočnom Sarajevu na četvrtoj godini prvog ciklusa studija, u Tuzli na Žurnalistici na prvoj godini. Nemoguće je zanemariti činjenicu da sve što se plasira putem medija ima utjecaja i odnosi se na brojne znanstvene discipline, te bi stoga bilo dobro da medijsku pismenost poznaje i onaj ko ju ne izučava u sklopu svog studija. Također, budući nastavnici/edukatori/odgajatelji bi trebali poznavati medijsku pismenost da bi u svom radu bili spremni učenike educirati o tome.

U neformalnom sistemu obrazovanja BiH, medijskom pismenošću se bavi nevladin sektor, odnosno određeni broj privatnih organizacija i institucija, ali bez ikakvog sistema ili okvira unutar kojeg bi se nesmetano razvijali, jer ono nije zakonski regulirano.

POSEBNE HIPOTEZE:

1. Medijska pismenost se efikasno može izučavati kroz obrazovni sistem

Efikasno obučavanje medijske pismenosti kroz obrazovni sistem, vrijedilo je najbolje prikazati kroz primjere razvijenih zemalja koje od ranog preškolskog uzrasta pa sve do visokoškolskog obrazovanja pridaju veliku pažnju ovom segmentu. Tu važi za osnovno polazište da medijsko obrazovanje treba podržati mogućnosti djece da budu aktivni i izražavaju se u svojoj zajednici. Iz tog razloga školski kurikulum propisuje da se oni trebaju upoznati sa različitim vrstama medija, imati priliku da istražuju medije i sami stvaraju medijski sadržaj u sigurnom okruženju. Tako se grade temelji za vještine kritičkog sagledavanja medijskih sadržaja. Pozitivni su primjeri Skandinavskih zemalja, među njima se ističe Finska, gdje se medijska pismenost izučava i uključena je u nacionalni kurikulum koji se odnosi na obrazovanje djece od 10 mjeseci do 19 godina, odnosno od polaska u vrtić do završetka srednje škole. Stajališta su da se djeca trebaju educirati medijskoj pismenosti od momenta kada prvi put pristupe nekom mediju, da bi poslije bili sposobni kritički analizirati medijske sadržaje i biti aktivni članovi svog društva.

Od zemalja našeg regiona, pozitivan primjer je Slovenija, koja odudara čak i od mnogih evropskih zemalja. Medijska pismenost je zastupljena na svim nivoima obrazovanja. Ono što bi dodatno valjalo istaći kao pozitivan primjer - na učiteljskim studijima medijska kultura je obavezan predmet.

2. Velika je potreba bh. društva za implementacijom medijske pismenosti u obrazovni sistem

Tehnologija se razvila, pa tako i mediji. U upotrebi tehnologije i medija prepušteni smo sami sebi. Oni nas oblikuju tako da ne promišljamo kritički i ne provjeravamo sadržaje koji nam se svakodnevno plasiraju. U 21. stoljeću značaj medija je neosporan, a njegov utjecaj može biti pozitivan ili negativan, kratkoročan ili dugoročan sa aspekta posljedica. Npr. iz njih se uči, oni imaju utjecaj na naše znanje, ali je u moru sadržaja važno prepoznati istinitu i korisnu informaciju, što je teško postići bez ranijeg kritičkog analiziranja samih medija i sadržaja i njihovog utjecaja i krajnjih ciljeva. Mediji su sredstvo, mi odlučujemo o tome kako će nam služiti, no zapravo, ukoliko smo medijski nepismeni „mi služimo kreatorima medijskog sadržaja“, za svrhe propagande, reklamiranja, prodaje, usmjeravanja, kreiranja javnog mnijenja, kontrolu i sl. Tako je potrebna implementacija medijske pismenosti u obrazovni sustav jer će se stečenim znanjem građani najbolje zaštititi od medijske manipulacije i zloputrebe, te postati dijelom društva koje je sposobno da kritički promatra, analizira, zaključuje, te na osnovu tačnih i relevantnih informacija kreira vlastito mišljenje i djeluje. Moć medija je upravo u mogućnosti kreiranja pozitivnog ili negativnog konteksta u vezi određenog događaja, a moć svakog pojedinca je u tome koliko će dopustiti da mediji imaju utjecaja na njegovo konačno mišljenje i djelovanje. Ukoliko se medijska pismenost u bh. društvu dovoljno razvije kroz obrazovanje, medijski konzumenti (što su danas i djeca u velikom procentu) će biti zaštićeni od medijskih i drugih utjecaja, bh. društvo će premostiti digitalni jaz i bit će spremno za participaciju u važnim odlukama. Dodatno, Evropska Unija i brojne svjetske organizacije uveliko podržavaju i pomažu njen razvoj da bi građani (posebno sadašnji i budući građani EU) unaprijedili kritičko razumijevanje fenomena komunikacije.

3. Neformalno obrazovanje trenutno mnogo više doprinosi razvoju medijske pismenosti u BiH, za razliku od formalnog obrazovanja

Razvoj medijske pismenosti u BiH nalazi se uglavnom u rukama različitih nevladinih i međunarodnih organizacija, koje svojim projektima nastoje razviti svijest o značaju ove teme, organizovati edukacije za nastavnike i studente te podstaći vlast na to da uloži više napora u kreiranju boljih uslova za razvoj medijske pismenosti. U posljednjih par godina provedeno je više istraživanja na temu medijske pismenosti, kako bi se utvrdile kompetencije i uslovi za njeno izučavanje. Kako je zaključeno, prepreke unutar organizacija su nedostatak vremena i novčanih sredstava da bi se medijska pismenost izučavala na adekvatan način. Pored nevladinih organizacija, na državnom nivou djeluje Regulatorna agencija za komunikacije (RAK), sa sjedištem u Sarajevu. Jedan od ciljeva RAK-a je kontinuiran razvoj medijskih sloboda za dobrobit građana i društva u cjelini. Dodatno, aktuelni su web portali koji na osnovu svojih analitičkih tekstova rade na promicanju medijske pismenosti, razumijevanju medija i medijskih sadržaja. To su, npr. portali Analiziraj.ba, Raskrinkavanje.ba, Istinomjer. I RAK i članovi pomenutih portala vrlo rado učestvuju u programima nevladinih organizacija kako bi vlastitim radom i iskustvom druge poučavali o pravilnom korištenju medija.

Mnoštvo je primjera u ovom istraživanju koji prikazuju koliko neformalno obrazovanje doprinosi razvoju medijske pismenosti, često i za svrhe poboljšanja formalnog obrazovanja. Najbolji primjer koji pokazuje da neformalno obrazovanje doprinosi razvoju medijske pismenosti za formalno obrazovanje, jeste primjer projekta „Medijski odgoj predškolaraca. Kako organizatori radionice tvrde, odziv ogajatelja/-ica je bio ogroman jer se, kako kažu, u svom radu suočavaju sa problemima koji su posljedica slabe medijske pismenosti djece. Tom radionicom je, kroz neformalno obrazovanje, osposobljeno 105 odgajatelja/-ica za realizaciju odgojno-obrazovnih aktivnosti medijske pismenosti u ustanovama predškolskog odgoja i obrazovanja. Uz to, pripremljen je i distribuisan priručnik s detaljno razrađenim aktivnostima i uputama za medijsko opismenjavanje djece predškolskog uzrasta, uključujući radionice za djecu i radionice za roditelje.

Također, intervjuisala sam tri osobe, koje djeluju u različitim bh. gradovima; koje pored rada u formalnom obrazovnom sustavu doprinose i unapređenju medijske pismenosti kroz programe neformalnog obrazovanja brojnim projektima i radionicama. To su Ivana Sivrić (docentica na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Mostaru), Anida Sokol (predavačica na Internacionalnom Univerzitetu Burch u Sarajevu, istraživačica i koordinatorica na projektima

u MediaCentar Sarajevo) i Vuk Vučetić (doktor komunikoloških nauka, predavač na Filozofskom fakultetu pri Univerzitetu Istočno Sarajevo). Njihovi zaključci su da bi bilo primjerenije formalno se obrazovati o medijskoj pismenosti ali je za sada u Bosni i Hercegovini jača angažiranost civilnog sektora; da je situacija u neformalnom obrazovanju po pitanju medijske pismenosti bolja nego u formalnom zbog niza različitih organizacija koje promovišu medijsku pismenost; te nevladine organizacije mogu utjecati, odnosno educirati i starije dobne skupine što je pozitivno jer i oni predstavljaju ciljnu skupinu za medijsko opismenjavanje. Dodatno, mišljenja su da je potrebna sistemska i dugoročna saradnja između institucija formalnog i neformalnog obrazovanja.

10. LITERATURA:

1. Alibabić, Šefika 2010, „Obrazovanje i učenje odraslih – Jezgro menadžmenta promjene“, „Obrazovanje odraslih“
2. Babette Loewen, Informalno i neformalno učenje – analiza i perspektive, giz 2011.
3. Chomsky, Noam; „Mediji, propaganda i sistem“, drugo – dopunjeno izdanje, 2003 Robert Posavec, Nina Šterc, Iva Šterc
4. Džihana Amer, Uloga medija u promociji medijske i informacijske pismenost; Medijska i informacijska pismenost – istraživanje i razvoj, Sarajevo 2020.
5. Fočo, Salih; Sociologija odgoja i obrazovanja; Dom štampe Zenica 2003.
6. Hasanović, Izudin, Odgoj i obrazovanje za demokratiju i ljudska prava u BiH, Tuzla 2016.
7. Hodžić Sanela i Sokol Anida, Surfanje po tankom ledu: Mladi, mediji, problematični sadržaji; Mediacentar Sarajevo 2019
8. Ibrahimbegović-Tihak, Vanja; Medijska pismenost u digitalnom dobu; Internews Sarajevo, 2015.
9. Kuka, Ermin, Menadžment u obrazovanju; Sarajevo 2012.
10. Kulić, Radivoje, Despotović, Miomir, Uvod u andragogiju, Dom štampe Zenica, 2005.
11. Peruško, Zrinjka (2008) Mediji, kultura i civilno društvo, Zagreb:Hrvatsko sociološko društvo
12. Tajić, Lea, Medijska pismenost u Bosni i Hercegovini, Internews, Sarajevo 2013
13. Turčilo L., Osmić A., Žiga J., Mladi, politika i mediji – priručnik za razvijanje političke i medijske pismenosti mladih, Freidrich Ebert Stiftung, Sarajevo 2017.
14. Turow, Joseph; Mediji danas – Uvod u masovne komunikacije, Multimedia Clio, Beograd, 2012.
15. Vajzović, Emir ur.; Medijska i informacijska pismenost: istraživanje i razvoj; Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu; Sarajevo 2020.
16. Veličković, Nenad; Podnesak za Alternativno mišljenje i izvještaj za 2017. godinu: Stanje u oblasti obrazovanja u BiH 2017; Inicijativa za monitoring evropskih integracija Bosne i Hercegovine, januar 2018.
17. Vukasović, A. (1976.) Intelektualni odgoj, Zagreb; Izdavački zavod Jugoslavenske akademije
18. Zgrabljic Rotar, Nada; „Medijska pismenost i civilno društvo“, Sarajevo – Mediacentar, 2005.

19. Zubović, J (2010) Razvoj privrede zasnovan na ulaganjima u ljudske resurse i stranim investicijama, Beograd: Institut ekonomskih nauka
20. W.T. Potter, 2001., Media Literacy
21. Osnovni pojmovi u oblasti obrazovanja odraslih, Institut za međunarodnu saradnju Njemačkog saveza Visokih narodnih škola; DVV International 2018.
22. Naša stranka – Obrazovanje, Kontekst – obrazovni sistem u BiH
23. Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke (2013), Informacija o upisu učenika u osnovne i srednje škole u Federaciji Bosne i Hercegovine u školskoj 2013/14. god.
24. Medijske navike djece i stavovi roditelja – finalni izvještaj, UNICEF i RAK, Sarajevo, Oktobar 2020

11. LINKOVI:

1. Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini
[http://fmon.gov.ba/Upload/Dokumenti/5764ae23-c423-404b-b6d5-c723dea62cc9 Okvirni%20zakon%20o%20pred%C5%A1kolskom%20odgoju%20i%20obrazovanju%20u%20Bosni%20i%20Hercegovini.pdf](http://fmon.gov.ba/Upload/Dokumenti/5764ae23-c423-404b-b6d5-c723dea62cc9_Okvirni%20zakon%20o%20pred%C5%A1kolskom%20odgoju%20i%20obrazovanju%20u%20Bosni%20i%20Hercegovini.pdf)
2. <http://www.cjelozivotno-ucenje.hr/pojmovnik/>
3. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020.
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=44734>
4. <https://analiziraj.ba/2018/07/19/kako-do-kvalitetnog-medijskog-opismenjavanja/>
5. <http://www.zelimdabudem.com/tipovi-obrazovanja/>
6. https://bs.wikipedia.org/wiki/Obrazovanje_u_Bosni_i_Hercegovini
7. <https://www.eduinfo.ba/zakoni-u-obrazovanju>
8. <https://www.medijskapismenost.hr/u-finskoj-temelje-za-medijsku-pismenost-gradimo-vec-kod-djece-od-10-mjeseci/>
9. <https://media.ba/bs/vijesti-i-dogadaji-vijesti/formirana-savjetodavna-grupa-institucija-organizacija-i-pojedinaca>
10. <https://analiziraj.ba/2020/02/03/finska-djecu-uci-borbi-protiv-laznih-vijesti/>
11. <https://fpn.unsa.ba/b/8584-2/>

Naziv odsjeka i/ili katedre: Odsjek za komunikologiju

Predmet: Magistarski rad

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADOVA

Ime i prezime: Antonela Opačak

Naslov rada: Medijska pismenost u obrazovnom sistemu Bosne i Hercegovine:
formalno i neformalno obrazovanje

Vrsta rada: Magistarski rad

Broj stranica: 57

Potvrđujem:

- da sam pročitao/la dokumente koji se odnose na plagijarizam, kako je to definirano Statutom Univerziteta u Sarajevu, Etičkim kodeksom Univerziteta u Sarajevu i pravilima studiranja koja se odnose na I i II ciklus studija, integrirani studijski program I i II ciklusa i III ciklus studija na Univerzitetu u Sarajevu, kao i uputama o plagijarizmu navedenim na web stranici Univerziteta u Sarajevu;
- da sam svjestan/na univerzitetskih disciplinskih pravila koja se tiču plagijarizma;
- da je rad koji predajem potpuno moj, samostalni rad, osim u dijelovima gdje je to naznačeno;
- da rad nije predat, u cjelini ili djelimično, za stjecanje zvanja na Univerzitetu u Sarajevu ili nekoj drugoj visokoškolskoj ustanovi;
- da sam jasno naznačio/la prisustvo citiranog ili parafraziranog materijala i da sam se referirao/la na sve izvore;
- da sam dosljedno naveo/la korištene i citirane izvore ili bibliografiju po nekom od preporučenih stilova citiranja, sa navođenjem potpune reference koja obuhvata potpuni bibliografski opis korištenog i citiranog izvora;
- da sam odgovarajuće naznačio/la svaku pomoć koju sam dobio/la pored pomoći mentora/ice i akademskih tutora/ica.

Mjesto, datum

Sarajevo, 16. april 2021.

Potpis
